

Södertörns högskola | Institutionen för Kultur och lärande
Delkurs 15 hp | C-opsats | HT-terminen 2015
Retorikkonsultprogrammet med inriktning mot opinionsbildning

Det är ju bara retorik!

-

Intention eller effekt,
i relation med Perelman

Av: Henrik Abraham
Handledare: Alexander Stagnell

That's mere rhetoric!

– Intention or effect, in relation to Perelman

That's mere rhetoric! Rhetoric, which always occurs in discourses where questions of ethics is important, has since ancient times been accused of being an immoral and a value-neutral art that seduces people with flattery and what they want to hear with no interest in presenting the truth to the audience. Plato's condemnation of this practice was tough and Plato's works *Gorgias* and *Faidros* have since represented the relationship between rhetoric and philosophy; rhetoric that is described as the semblance of an art [*pseudos*] while philosophy stands as the search for truth. In my work I want to present the relationship between rhetoric and ethics by reading Charlotte Jørgensen and Barbara Cassin interpretations of Chaïm Perelman and Lucie Olbrecht-Tyteca, and examine the consequences of this approach may have for rhetorical criticism.

Keywords: rhetoric, intention, effect, ethics, Jørgensen, Charlotte, Cassin, Barbara

Tack

Jag vill rikta ett stort tack till alla dem som olika sätt har hjälpt mig med mitt självständiga arbete. Framförallt vill jag tacka min familj, Evelina och Carl, som har stöttat mig helhjärtat från första stund. Utan er hade det inte varit möjligt.

Ett särskilt tack vill jag också rikta till Alexander Stagnell, för utan dig hade inte heller detta självständiga arbete varit möjligt. Jag vill tacka dig för att ha introducerat mig för denna läsning, men också för en ovärderlig hjälp på alla sätt.

Ett sista tack vill jag sända till Maria Wolrath-Söderberg, som genom sin konstruktiva kritik, gett mig mer inspiration och energi till mitt arbete.

1 Inledning	4
2 Bakgrund	5
3 Syfte och frågeställning	7
4 Ett essäistiskt arbete	7
4.1 Tidigare forskning	8
4.2 Chaïm Perelman och etiken	9
5 Charlotte Jørgensen med Chaïm Perelman	10
5.1 Hvem bestemmer hvad der er god retorik?	10
5.2 Bra och dålig argumentation	13
5.3 Redligheten som ett värderingskriterium	15
5.4 En normativ kritik utifrån Perelmans universella auditorium	16
5.5 Konsekvenser för en retorisk textanalys	20
6 Barbara Cassin mot Chaïm Perelman	21
6.1 Att omtolka anklagelsen – ontologi mot logologi	22
6.1.1 Cassins tolkning av Platons försök att rädda ontologin - psychagogia	25
6.1.2 Cassins tolkning av Aristoteles – valet av levnadssätt	26
6.2 Cassin om Quintilianius, sofisten och effekten – att ta sig ur filosofins grepp	27
6.3 Masken och hycklandet - Philosophia enim simulari potest	28
6.4 Cassins kritik mot Perelman	29
7 Etik i retorisk kritik	30
7.1 Kritik av Jørgensen	31
7.2 Kritik av Cassin	31
7.3 En retorisk kritik	32
8 Diskussion	35
9 Till framtida forskning	36
10 Litteraturförteckning	36

1 Inledning

Retorik kom för de flesta att betyda en massa tomma fraser eller försök att vilseleda, bedra och manipulera människor. Äsch, det där ju bara retorik! (Johannesson 2010, s. 7).

Many of the common uses of the word *rhetoric* have negative connotations. The term commonly is used to mean empty, bombastic language that has no substance. Political candidates and governmental officials often call for *action not rhetoric* from their opponents or from the leaders of other nations (Foss 2009, s. 3).

For example, for some people *rhetoric* is synonymous with *empty talk* or even *deception*. We may hear clichés like *That's mere rhetoric* or *That's just empty rhetoric* used as an insult when directed at someone else's comments on a subject (Herrick 2009, s. 1).

Retoriken har aldrig stått särskilt högt i kurs inom den västerländska filosofin. Den drabbades hårt av Platons enögda fördömande, och de filosofer som likväl insett dess värde har lagt sig vinn om att, likt Platon, framställa sin egen retorik som opartisk objektivitet, vetenskaplighet och klarhet. Filosofins historia är fylld av exempel på en sådan, retoriskt sett mycket effektiv, strategi (Perelman 2004 s, 7).

Retorik - ett ämne som berör. Är retoriken en ädel konst eller en bedräglig imitation av något annat? Vad är retoriken och hur ser vi på den? En sak är i alla fall säker, ända sedan Platon har retoriken anklagats för att vara omoralisk.

Med frågor likt dessa inleds många av vår samtids viktiga retoriska texter, till exempel de citat som får inleda mitt självständiga arbete. Förhållandet mellan retorik, filosofi och etik har diskuterats flitigt genom historien, Platons *Gorgias*¹ och *Faidros*², Ciceros *De oratore*³ och Quintilianus *Institutio oratoria*⁴ för att nämna några, och retoriken hamnar inte sällan i ett försvarsläge. Konflikten mellan retorik och dialektik mynnar ofta ut i att sofisterna framställs som den som använder retoriken för att hylla sig själv men när den ställs mot filosofin så förlorar sofisterna.⁵ Retoriken förför människor genom smicker och sådant de vill höra. Det mottagarna hör skänker ingen sanning utan dess nytta är endast skenbar eftersom de sanningar som presenteras är förvrängningar och fallasier. Förkastelsesdomen är hård och bland annat Gorgias får representera en verksamhet som kan beskrivas som en skenbar konst [*pseudos*] som aldrig skapar sanning och insikt (Platon 1926, *Gorgias*).

Det var just dessa ord och meningar som fick mig att börja läsa, fundera och undersöka mer om de beskrivningar som oftast återfinns i förorden eller introduktionen av retoriska böcker. Varför behövs de? Måste vi börja inledningarna av retoriska verk med att försvara retoriken? Vad beror det på och hur kan vi börja fundera på en lösning? Skulle en annorlunda läsning av retorikens historia bidra till att undgå de hårda kritiska orden: Det är ju bara retorik!

¹Platon 1926, *Gorgias*

²Platon 2001, *Faidros*

³Cicero 1981, *De oratore*

⁴Quintilianus 1920, *Institutio oratoria* I-IV

⁵Platon 2001, *Faidros*

Efter att ha läst mycket om drabbningen mellan retorik och filosofi och frågan om vilket fält retoriken egentligen tillhör och om det är en konst, en förmåga eller en imitation så lade jag märke till att frågan om etik och moral alltid fanns med i bakgrunden. Förkastelsesdomen handlar ofta om en värdeneutral retorik som kan användas som både god och dålig, ett omoralisk taskspel som endast strävar efter en maximal effekt. Sofisterna vars undervisning var amoralisk och det enda som var av intresse var det som gav egen vinning, exempelvis pengar, politik eller makt.

2 Bakgrund

”Sofisterna – antikens mästare”. Det var så den tyske filosofen Friedrich Hegel kallade dem.⁶ Från Hegels föreläsningar om filosofins historia och fram till idag har vi sett ett antal försök att lösa Platons förkastelsesdom. För den västerländska filosofins historia har i mångt och mycket handlat om motsättningen mellan filosofi och retorik. Platon skiljer retoriken och sofistiken från dialektiken och filosofin och han tillskriver dem olika syften. Retoriken vill med hjälp av sina åsikter, sannolikheter och argumentation vinna publiken medan filosofin syfte är att finna en verklig sanning oavsett vad publiken tycker. Enligt Platon handlar det om det ena eller det andra och vi tvingas att välja sida. Jag skulle vilja hävda att det inte handlar om att vi måste välja mellan två sidor utan att Platons förkastelsesdom är en orimlig dikotomi, men det ber jag om att få återkomma mer till senare.

Både de retoriska- och filosofiska fälten har försökt att återupprätta ryktet för dessa baktalande vishetslärare. Men hur har det då gått? Jo, det slutar oftast i att den platonska domen över sofistiken och filosofi vänds upp och ner och med det menas att sofisternas påstådda kunskapsrelativistiska teser uppvärderas genom att man framhäver omöjligheten i den platonska idéläran (Alexander Stagnell 2016, s. 1). Detta skapar ett problem då denna läsning fortsätter att behandla retoriken och sofistiken som ett platonskt problem⁷ på samma sätt som denna förkastelsesdom kommer till oss från början genom Platons dialoger *Gorgias* och *Faidros*. Platons litterära och fiktiva verk⁸ låter oss följa med i ett samtal om en stor konflikt, den om filosofins sätt att söka efter sanningen genom dialektiken och samtidigt förkasta alla bedrägliga imitationer. Vi får bland annat i *Gorgias* höra hur Platon, genom Sokrates, riktar en stark kritik mot retoriken (Platon 1926, *Gorgias*). En kritik som hävdar retorikens avsaknad av intresse för etiken och att sofisterna istället fokusera alltför starkt på effekten framför målet att söka sanningen.

Charlotte Jørgensen är en av de nordiska retorikforskare som tagit sig an frågan om retorikens förhållande till etik, framförallt när det kommer till frågan om retorisk analys, något som hon gör i

⁶Cassin 2016 kommande, *Ontologi/Logologi*

⁷Platon 1926, *Gorgias*

⁸Platon 1926, *Gorgias* & Platon 2001, *Faidros*

artikeln ”Hvem bestemmer hvad der er god retorik?” (Rhetorica Scandinavia 2000, Nr.15). Denna artikel behandlar bland annat Chaïm Perelman och det universella auditoriet och hur vi kan lösa problemet med att retoriken, av många, betraktas som ett verktyg för övertalning till varje pris.

Jørgensen koncentrerar sig på huruvida det går att bestämma och värdera om en text är god eller dålig retorik och om det rörs sig om en god deliberativ retorik eller om manipulation. Hon tar sin utgångspunkt i att retoriken är normativ och hon talar om retorikens situering och lyfter där särskilt fram *aptum*, *decorum* och *kairos*. Jørgensen försöker att föra in några kvalitetskriterier i syfte att analysera retoriska texter eller i att producera texter förutsatt att syftet är att leva upp till det Thomas G. Goodknight i sin bok *A New Rhetoric* (1993) kallar en ansvarsfull retorik.

Någon som kan erbjuda en motpol till den intentionsbaserade retorikvetenskapen som är central för Jørgensen, och en viss skandinavisk retorikforskning i allmänhet, är Barbara Cassin som i sina texter kritiserar Perelman och Olbrecht-Tyteca (Cassin 2000, s. 111). Cassin gör en läsning av sofisterna och framförallt Gorgias i en pre-aristotelisk och pre-platonsk kontext där inte Platons *Rhêtorikê* eller Aristoteles *motsägelselag* existerar och genom hennes läsningar av sofistiken kan Gorgias *logologi* på allvar nu utmana *ontologin*. En sofistisk etik som förmår stå emot filosofins intentionsbaserade etik (Cassin 2000, s. 114).

Jag kommer att presentera Cassins förståelse av sofistiken och vad som sker med sofistiken i relation med etiken i mötet mellan Aristoteles och Platon. Historiskt sett har alltid etiken baserat sig på intentionen men Cassin menar att en retorisk etik bör utgå från effekten (Stagnell 2013, s. 48). Hon menar att sofistiken är en aktör som tvingar filosofin att avgränsa sig genom etiken och hon vill därför ge ett bidrag genom att omtolka sofistikens historia. Konflikten har alltid handlat om Platon och Gorgias men genom Cassin omtolkning, där striden handlar om Parmenides poem *Om naturen eller om det varande* och Gorgias svar *Om naturen eller om det icke-varande*, får Platon en ny roll. Platon beskriver i *Gorgias* sofisten som att hen alltid gör sitt bästa för att genom sin retorik verka som en person med sanning och kunskap men ställd inför filosofin förlorar sofisten och framställs istället som en bedragare. Cassin menar att kritiken mot sofisten handlar om att utröna skillnaden mellan varat och varande [*ontologi*] jämfört med att det centrala inte är ett vara som redan är där utan ett vara som talet producerar [*logologi*]. Hon menar att *Om naturen eller om det icke-varande* handlar om och hur Gorgias med sina tre teser vänder upp och ner på allt Parmenides påstått om varat: ”Inget är; om det är, är det inte möjligt att veta; om det är och det är möjligt att veta, är det omöjligt att kommunicera”⁹ (Diels-Krantz 1972).

⁹Min översättning

3 Syfte och frågeställning

Syftet med mitt självständiga arbete är att förstå vilka konsekvenser olika sätt att se på retoriken och dess förhållande till etik får för etikens plats i retorisk kritik. En fråga som är av stor vikt för retorisk analys av det samtida politiska klimatet. I slutet av mitt självständiga arbete vill jag applicera två skilda synsätt på ett nutida exempel och detta exempel behandlar FIFA och Sepp Blatters negativa uttalande om homosexualitet inför fotbolls-VM i Qatar 2022.

- På vilket sätt presenteras förhållandet mellan retorik och etik hos Charlotte Jørgensen respektive Barbara Cassin?
- Vilka konsekvenser får dessa förhållningssätt för retorisk kritik?

4 Ett essäistiskt arbete

Du som läsare märkte säkert redan när du ögnade igenom innehållsförteckningen att detta arbete saknar de klassiska kapitelrubrikerna om teori och metod och att mitt arbete därför kommer att skilja sig från den mer vanligt förekommande uppsatsarbetet som har ett mer analysdrivet syfte av ett specifikt material. Mitt arbete handlar mer om vad rubriken på detta kapitel hintar om; att skriva ett essäistiskt arbete. En essä, som Lennart Hellspång beskriver i sin bok *Forskningsuppsatsens retorik* (2014), är en form som lämnar ett större utrymme för skribenten och där dispositionen ibland följer en samtalsliknande form. Ett annat argument till mitt val av ett essäistiskt arbete är att mitt material inte är empiriskt. Istället består materialet av de två teorier som jag undersöker; Charlotte Jørgensens och Barbara Cassins.

Hellspång skriver också i sin bok att en vetenskaplig essä handlar om att beskriva ett problem som engagerar författaren och att, genom exempelvis en berättelse, belysa problemet och utifrån problemet diskutera olika teorier; för att avslutningsvis diskutera och pröva de svar som kommit fram längs vägen (Hellspång 2014, s. 189).

Som jag beskriver i mitt syfte så ligger mitt intresse i att utifrån Jørgensen och Cassins hållningar se vad de olika perspektiven får för konsekvenser för retorisk kritik. Att jag har valt just Jørgensen och Cassin handlar om det jag beskrivit i bakgrunden; att Jørgensen är en av de nordiska retorikforskare som tydligt tagit sig an frågan om retorikens förhållande till etik, framförallt när det kommer till frågan om retorisk analys, och Cassin som fungerar en motpol till den intentionsbaserade retorikvetenskapen som gäller för Jørgensen och hennes läsning av Perelman. Mycket av mitt självständiga arbete handlar om hur retoriken kan analyseras och kritiskt granskas med avseende på etik. Det innebär att jag kommer att behöva göra en närläsning av Jørgensen och Cassin, som båda, på olika sätt positioner sig mot Chaim Perelman och Lucie Olbrecht-Tyteca samt

några andra stora tänkare så som Platon, Aristoteles och Quintilianus för att nämna några.

Men mitt arbete är inte klart bara för att förhållandet mellan retorik och etik har presenterats utan jag har i mitt essäistiska arbete även ett par metodologiska utmaningar att ta hänsyn till. Mycket av mitt arbete handlar om att göra en *närläsning* av teorierna av Jørgensen och Cassin. En närläsning som bygger på att försöka förstå hur förhållandet mellan retorik och etik presenteras. Eftersom jag gör en närläsning av Jørgensen och Cassins tolkningar av exempelvis Perelman och Olbrecht-Tyteca blir jag på ett sätt påverkad av deras syn och det blir för mig svårt att undvika detta problematiska förhållningssätt (Ödman 2007, s. 107). Därför kommer jag lägga ned omsorg på att skilja mellan mina egna tolkningar, författarnas samt Perelman och Olbrechts-Tytecans tankar och tolkningar.

Jag kommer också behöva pröva de svar som mitt arbete har kommit fram till och det kommer jag att göra genom ett exempel om FIFA och Sepp Blatter. Jag kommer att pröva att se vilka konsekvenser det presenterande förhållningssättet får för retorisk kritik. En annan problematik som jag tycker mig finna är att både Perelman och Cassin är filosofer, snarare än retoriker, vilket gör mitt arbete svårare då många idéer dessa tänkare presenterar kräver en bra och tydlig förklaring. Jag ser därför det essäistiska arbetet och dess ibland samtalsliknande form som ett bra sätt att utreda hur vissa delar ska förstås.

4.1 Tidigare forskning

Det finns ett antal moderna forskare som tagit sig an problematiken med en retorisk etik och hur den kan relateras till effekt och intention, flera av dem dessutom i förhållande till en konflikt mellan retorik och filosofi. Två sådana tänkare är, Ernesto Grassi och Samuel Ijsselling.

Ijsselling skriver i sin bok *Rhetoric and Philosophy in Conflict – An historical Survey* (1976) att retoriken, både som en praktisk lära och som en teoretisk reflektion, har utvecklats i en konflikt med filosofin och att konflikten, som handlar om sökandet efter en absolut sanning, sträcker sig hela vägen tillbaka till det antika Grekland. Den stora drabbningen sker i mötet mellan Platon och Sofisten; en drabbning som har spelat en stor roll genom hela historien. Ijsselling vill i sin bok ge en historisk och tematisk återbeskrivning av konflikten och syftet är att svara på frågan; vad händer, de facto, när någon skriver eller talar? Till skillnad från mitt arbete så adresserar inte Ijsselling frågan om effekt kontra intention men man kan däremot säga att hans retoriksyn betonar språkets responsiva karaktär. Ijsselling menar att vi alltid svarar på något och att vi inte kan slå oss fria från de möjligheter språket ger i vårt tänkande och talande; och denna förståelse har stor etisk påverkan när vi gör våra retoriska val.

Grassi tar i sin bok ”Rhetoric and Philosophy” (2001) upp problematiken med retoriken – som det tal som spelar på känslor – och att det är något som kan behandlas utifrån två perspektiv. Det

ena är att retoriken kan ses som en lära om en specifik typ av tal som exempelvis politiker eller de traditionella retorikerna använde sig av och med detta skapas en problematik att retorik kommer bestå av frågor av praktisk karaktär och inte av teoretisk karaktär. Det andra perspektivet är att retoriken och filosofin har en relation och enligt Grassi beror problematiken på att filosofin är i en position överlägsen retoriken och han menar att problematiken med retoriken, i alla avseenden, inte kan bli av med relationen till filosofin. För Grassi är filosofin en speciell sorts retorik då vi inte kan tänka något, än mindre filosofiskt bevisa något, utan det figurativa tänkandet. Grassi går således att jämföra med Gorgias tankar om logos, Perelmans idéer och Cassins logologi.

Det som utgör den stora skillnaden i mitt arbete jämfört med ovan nämnda forskare är framförallt Cassins förslag på en retorik-sofistik etik, som ställs mot med den intentionsbaserade etiken, och att de båda teorierna appliceras i sin tur på ett exempel för att se vilka olika konsekvenser det får i en retorisk kritik.

4.2 Chaïm Perelman och etiken

Inledningsvis vill jag mycket kort presentera Chaïm Perelman och hans syn på det universella auditoriet som bygger på att han omformar tre områden inom den antika och klassiska retoriska teorin - uppfattningen om talaren, publiken och själva talet. Perelman kompletterar den klassiska publiken på exempelvis de antika grekiska torgen [*agoran*] eller den jury som talaren normalt sett önskade övertyga. Perelmans universella auditoriebegrepp handlar om talarens föreställningar om publiken hen riktar sig till och han gör en skillnad på den faktiska publiken och den universella publiken (Perelman 2004, s. 9).

Sammanfattningen är hämtat från Mats Rosengrens inledning av Perelmans bok *Retorikens imperium: retorik och argumentation*. Jag vill dock återigen vara tydlig med att uttrycka mig om att mitt mål är inte att själv tolka Perelman och heller inte att göra en läsning av honom, utan att presentera de läsningar Charlotte Jørgensen och Barbara Cassin har gjort av Perelmans svårtydbara idéer om det universella auditoriet. Jag inser såklart att Jørgensen och Cassins läsningar av Perelman kan diskuteras i relation till originaltexten men det avser jag inte att göra utan jag ställer dem enbart i relation till varandra. Utifrån det som har presenteras kommer jag här att presentera två rubriker som ger olika perspektiv på av Chaïm Perelmans teorier; Charlotte Jørgensen med Perelman och Barbara Cassin mot Perelman.

I de följande två kapitlen kommer nu Charlotte Jørgensen och Barbara Cassins tolkningar av Chaïm Perelman att presenteras för att försöka förstå förhållandet mellan retorik och etik, detta för att kunna skapa en grund för att se vilka konsekvenser det får för retorisk kritik.

5 Charlotte Jørgensen med Chaïm Perelman

I bakgrundsavsnittet beskriver jag Charlotte Jørgensen som en av de nordiska retorikforskare som tagit sig an frågan om retorikens förhållande till etik och särskilt när det gäller frågan om retorisk analys; och jag kommer här att inleda detta avsnitt med ett kort sammandrag av Jørgensens tankar. I det första kapitlet ligger Jørgensens fokus på hur man kan värdera ett retoriskt uttalande som antingen god eller dålig retorik och hon talar om antingen en hederlig *persuasio* eller en språklig manipulation. Hennes lösning, för att komma bort från den fyrkantiga uppfattningen av retoriken, är att den goda retoriken möter hela situationens krav; det vill säga orsak, frågeställning, omständigheterna och publiken (här kan vi alltså höra ljudet av Llyoyd F. Bitzer). Jørgensen fortsätter sen att diskutera, via stöd av Quintilianus och hans bok *XI*, begreppen *aptum* och *decorum*. De båda begreppen ska förstås dels som det passande talet mot hela situationens krav [*aptum*] och inte enbart utifrån publikens värderingar samt att *decorum* ska förstås utifrån vad som är etiskt passande utifrån talarens karaktär; varav det senare begreppet är överordnat det tidigare i en eventuell situation där de är motstridiga. Jørgensen menar och förklarar att det är genom begreppet *redlighet* som textkritiken ska bedöma om talaren använder sig av en god eller dålig retorik. I det näst sista kapitlet diskuterar Jørgensen Perelmans omstridda begrepp, det universella auditoriet, och försöker reda ut hur Perelmans argumentationsteori ska förstås. Till sin hjälp använder hon sig av James Crosswhite. Kapitlet avslutas med olika möjliga konsekvenser av Jørgensens synsätt för en retorisk textanalys.

5.1 Hvem bestemmer hvad der er god retorik?

Charlotte Jørgensen skriver i sin artikel "Hvem bestemmer hvad der er god retorik?" att det är en vanlig uppfattning, inte enbart utanför ämnet, att retorik endast handlar om att kommunicera effektivt. Det hävdas att retorik är språklig manipulation som man antingen tar avstånd ifrån som ett undermåligt och oetisk ämne eller något man förhåller sig värdeneutralt till. Det värdeneutrala förhållningssättet, menar hon, har i huvudsak präglats av neoaristoteliker som kom att dominera amerikansk retorik fram till 1960-talet. Jørgensen beskriver exempelvis Forbes Hills (extrema) försvar¹⁰ av den neoaristoteliska kritiken som ett exempel på hur den orubbliga synen på att övertalningen är det enda relevanta kriteriet för en framgångsrik retorik har genomsyrat den amerikanska retoriktraditionen (Jørgensen 2000, s. 34). Jørgensen tar även upp pragmadialektiken, där man hos Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst & Tjark Kruijer finner följande karakterisering av retorikämnet:

¹⁰Hill betraktar inte den faktiska effekten som det avgörande eftersom den kan vara tillfällig utan han menar, genom ett exempel av Aristoteles: "To persuade is not the function of rhetoric but to investigate the persuasive factors inherent in the particular case" (Aristoteles 1355b)

Thus in both old and new rhetorics an important part is played by the *audience*. The orator unfolds his argumentation in order to sway his audience, or to convince them of something. If the argumentation is to have the desired effect, it is very important that the audience be approached in a good – i.e. *effective* – manner. As far as possible the speaker must identify himself with his audience and play on existing expectations, opinions, experiences, knowledge and norms. Rhetoric refers to the art of influencing an audience by effective speech [...] seen in a rhetorical perspective, it is, ultimately, always the audience that decides what is acceptable (Eemeren, Grootendorst & Kruiger 1987, s. 211).

Jørgensen betraktar ovanstående retoriksyn, exemplifierad av Hill och pragmadialektiken, som förenklad samtidigt som hon inte bestrider det faktum att retorik handlar om att kommunicera effektivt. Det Jørgensen opponerar sig mot är förminskandet av retoriken till ett rent beskrivande ämne om övertygande till varje pris och med vilka medel som helst (Jørgensen 2000, s. 35) och hon säger:

Hvorfor skulle det forhold at man studerer persuasiv kommunikation, udelukke en normativ tilgang? Jeg kan ikke se at der skulle være nogen selvmodsigelse i at man studerer hvordan sprogbrugere forsøger at overtale andre, samtidig med at man forholder sig til om overtalelsesforsøget lever op til faglige kvalitetskrav, herunder etiske kommunikationskrav. De der mener at der er en sådan selvmodsigelse, begår en slags 'omvendt naturalistisk fejlslutning': fordi man studerer hvordan sprogbrugere bærer sig ad i forsøget på at overtale andre, følger det da ikke heraf at denne fagmand ikke også skulle kunne spørge om midlerne er legitime, og om overtalelsen (den forsøgte eller opnåede) er moralsk forsvarlig (Jørgensen 2000, s. 35).

Bilden av en retorik som endast handlar om effektiv övertalning grundar sig enligt Jørgensen på en fyrkantig uppfattning om retorikens klassiska begrepp *persuasio* och *publikum*. Båda begreppen bör ses, enligt Jørgensen, av retoriker som något komplext som syftar långt vidare än det övertalande som kan mätas i kvantitet i förhållande till talarens ståndpunkt, hos den faktiska publiken, och i den specifika situationen (Jørgensen 2000, s. 35).

Ett viktigt begrepp för Jørgensens idé om retorik är begreppet *persuasio*. Jørgensen delar den nyanserade¹¹ uppfattningen av *persuasio*, och den breda ämnessynen är något som kännetecknar moderna retoriker, med hennes danska kollega Jørgen Fafner, som i sin syn på retorik skiljer på *snäv* och *bred persuasio*. Till *snävare persuasio* hör övertalande och överbevisande språkbruk medan *bred persuasio* innefattar allt intentionellt språkbruk, något som leder fram till en retorik som definieras som läran om intentionell muntlighet i tal och skrift. Fafner föreslår att termen *persuasio* reserveras den snävare betydelsen, men hela Fafners resonemang går ut på att retorikämnet också täcker begreppet *persuasio* i den bredare betydelsen. Så för Fafner och många andra moderna retoriker är retorik därmed inte huvudsakligen en lära om övertalande av den snävare betydelsen som förknippas med manipulerande tips och tricks (Fafner 1977, s. 52-53).

Den breda ämnessynen tar alltså sin utgångspunkt i det klassiska begreppet *persuasio* och Jørgensen nämner Marie Hochmuth Nicols ofta citerade definition av begreppet:

¹¹En retorik som definieras som ett modernt humanistiskt ämne och inte enbart som en talarskolning.

I take rhetoric to mean the theory and the practice of the verbal mode of presenting judgment and choice, knowledge and feeling. As persuasion, it works in the area of the contingent, where alternatives are possible. In poetic, it is the art of imaginative appeal; in scientific discourse, it is the means of so presenting truth as to fix it clearly in the mind of the listener or reader (Nichols 1963, s. 7-8).

Jørgensen tar i sin artikel också upp Perelmans argumentationsteori och pekar där ut det retoriska nyckelbegreppet *adherence*. Begreppet innebär att det persuativa resultatet inte bara handlar om huruvida mottagaren vinnns över med hull och hår, det vill sägas att mottagaren accepterar allt i det som framförs och det som hen förväntas ta ställning till. Perelmans *adherence* ska istället förstås som att det kan finnas olika nivåer av acceptans och begreppet återger därmed, enligt Jørgensen, hela bredden av begreppet *persuasio* (Jørgensen 2000, s. 36). Acceptansen kan gå från stark till svag och mottagaren kan alltså:

- Flytta sig hela vägen och ta till sig tesen, *propositio*
- Tillsluta sig för stunden men ändra sig efter ett tag
- Känna sig bekräftad i den tes som hen redan hade
- Bli mer benägen att acceptera den önskade tesen
- Ge talaren rätt i något utan att för den delen byta mening totalt sett
- Erkänna talarens tes som mer acceptabel än tidigare men ändå fortsatt vara oense
- Finna talarens hela argumentation acceptabel och kvalificerad oavsett hur hen tillsluter sig *propositio* eller ej¹²

Enligt Jørgensen är det alltså i ovanstående punkter, skapade ur en bred förståelse av det komplexa begreppet *persuasio*, som ligger bakom Perelmans definition av retorik som: "The study of the discursive techniques allowing us to induce or increase the mind's adherence to the theses presented for its assent" (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1969, s. 4).

Att mäta effekten av den faktiska publikens acceptans till tesen ger oss bara ett sätt att förstå hur en text kan vara retorisk framgångsrik på. Perelmans moderna retorik försöker alltså med begreppet *adherence* hålla sig fri från, den enligt Jørgensen absurda ståndpunkten, att allt som är effektivt övertalande hos den faktiska publiken i en konkret situation är god retorik, eller att den talare som vinner över sin motståndare gentemot den faktiska publiken har presterat den bästa retoriken. Perelmans breda syn på begreppet *persuasio* är också ett exempel som stämmer bra överens med Lloyd F. Bitzers *retoriska situation* och Jørgensen menar att:

Den går jo netop ud på at muligheden for at påvirke nogen til en beslutning afhænger af situationen. Man kan for eksempel i visse situationer ikke gøre sig håb om andet end at skabe eller skærpe

¹²Denna punktlista är hämtad från Jørgensens artikel "Hvem bestemmer der er god retorik?" (Jørgensen 2001, s. 36).
Min översättning

opmærksomheden med hensyn til problemet (*exigence*). Det vil sige at god retorik (*fitting response*) indebærer en vurdering af om taleren forstår på hvilken måde han vil kunne påvirke sit publikum, og hvor langt han realistisk vil kunne flytte tilhørerne (Jørgensen 2000, s 36).

Publiken är alltså mer än de som befinner sig fysiskt på plats. Det är inte längre *agoran* som står i fokus utan det Perelman gör är att han lösgör talaren i den specifika situationen, inför en publik, och omformar talaren till vem som helst som skriver eller talar i syfte att övertyga eller övertala (Rosengren 1998, s. 93).

5.2 Bra och dålig argumentation

Vi kan ikke komme et endegyldigt svar nærmere end at *god argumentation opfylder de krav som er betinget af hele kommunikationssituationen*. når vi vurderer en tekst, må vi derfor spørge: Udformer afsender sin argumentation så den i de forskellige henseender [...] er *i overensstemmelse med afsender selv, emnet, omstændighederne og modtagerne?* (Jørgensen 2000, s. 37).

Citatet av Jørgensen bygger på en viss förståelse av retorikämnets, både den antika och moderna, teori. Ett av de klassiska retoriska begreppen som kommer texten närmast, undantaget det självklara *kairos*, är *aptum*, ett begrepp som oftast översätts som ”ändamålsenlighet” eller lämplighet”, något som dock kan ge en missvisande bild av begreppet i förhållande till vad som är effektivt för mottagaren utifrån talarens egenintresse. Men *aptum* refererar inte bara till anpassningen i förhållande till mottagaren utan måste också förstås som ändamålsenligt i förhållande till hela situationen (Jørgensen 2000, s. 37). Jørgensen menar att det är missvisande att *aptum*, i det klassiska systemet, hör till en av de fyra *virtutes elocutionis*. Hon menar att *aptum* och *virtutes elocutionis* inte ens befinner sig på samma nivå. Det är istället så, menar Jørgensen, att när man läser Cicero och Quintilianus framgår det klart och tydligt att *aptum* är ett överordnat begrepp i förhållande till de tre andra. Det vill säga att valet av stil med hänsyn till *puritas*, *perspicuitas* och *ornatus* är beroende av att hänsyn tas till *aptum* (Jørgensen 2000, s. 37).

Quintilianus genomgång av *aptum* i bok XI, kapitel 1, bygger på en förståelse av kontexten som grunden för etiskt normativ retorik och betonar situationens betydelse för vad som är god retorik; och Jørgensen pekar i boken ut en intressant iakttagelse om gränsen mellan god retorik och manipulation:

Too much insistence cannot be laid upon the point that no one can be said to speak appropriately [*apte*] who has not considered not merely what is expedient [*quid expediat*], but also what it is becoming [*quid deceat*] to say. I am well aware that these two considerations generally go hand in hand. For whatever is becoming is, as a rule, useful [...] sometimes, however, the two are at variance. Now, whenever this occurs, expediency must yield to the demands of what is becoming [*quod decet*] (Quintilianus XI.8-9).

Jørgensen menar att medan *aptum* och *decorum* oftast beskrivs som synonyma ger här Quintilianus begreppen olika betydelse. *Aptum* ses som en anpassning till lyssnaren som är ändamålsenlig för talaren själv och främjar övertalningseffekten hos publiken, och dels som *decorum* och det som är

passande i situationen, i samband med etiska förhållanden till talarens karaktär. Där dessa två begrepp motsätter sig varandra förklarar Quintilianus som en obligatorisk regel att övertalningseffekten måste stiga åt sidan, eller anpassa sig, till fördel för decorum. Talaren bör med andra ord inte använda sig av ett övertalningsmedel som är effektivt för mottagaren om det strider mot hans egen person och övertygelse eller mot vad som hen anser vara anständigt eller hederligt. Decorum blir därmed ett begrepp som sätter gränser för vilka persuasiva medel en talare kan använda sig av i en etisk försvarbar retorik, och kravet om aptum är alltså inte uppfyllt utom att kravet om decorum också är det (Jørgensen 2000, s. 38). Quintilianus försöker illustrera detta genom att ta Sokrates försvarstal som exempel:

Who is there who does not realise that nothing would have contributed more to secure the acquittal of Socrates than if he had employed the ordinary forensic methods of defence and had conciliated the minds of his judges by adopting a submissive tone and had devoted his attention to refuting the actual charge against him? But such a course would have been unworthy of his character (Quintilianus XI.I.9-10).

Sokrates skulle med andra ord ha brutit mot kravet om decorum och därmed också aptum om han hade valt en effektiv strategi i sitt försvarstal inför domarna. Den centrala plats som begreppen får inom den Quintilianska synen på retorik framgår av kommentarerna till att Sokrates valde att inte använda sig av det försvarstal som han erbjöds av Lysias: "This instance alone shows that the end which the orator must keep in view is not persuasion, but speaking well" (Quintilianus X.I.II).

En bedömning av Sokrates retoriska insats kan enligt den neoaristoteliska uppfattningen, förespråkad av bland andra Forbes Hills, relativt enkelt få ett negativt utfall. Detta skulle då ske med hänvisning till Aristoteles ämnesdefinition; talet var inte effektivt då Sokrates inte utnyttjade sig av alla de tillgängliga medlen för persuasion och om så är fallet säger Jørgensen:

I så fald mener jeg at neo-aristotelikerne læser Aristoteles som Fanden læser Biblen. Og ifølge et moderne normativt retoriksyn ville jeg replicere at midler der strider med de grundlæggende etiske regler for kommunikation, naturligvis ikke er 'available'. Midler der består i løgn og andre brud på normerne for legitim sproghandling, 'ligger' simpelthen 'ikke for' i den ægte retoriske grundsituation (Jørgensen 2000, s. 38).

Det går att tolka som att hon syftar till Aristoteles syn att man aldrig bör inta en motsatt tes för att övertala andra till att göra ont samt till hans definition av retoriken inte är att övertyga eller övertala utan att istället se det som ämnar att övertyga (Aristoteles 2012, s. 69). Jørgensen vill enligt en modern normativ retoriksyn förtydliga att alternativ som strider mot de grundläggande etiska reglerna för kommunikation inte är valbara (Jørgensen 2000, s. 38).

Den pragmatiska principen betyder att bedömningen av ett tal sker utifrån en analys av talsituationen. Mottagaren, är som tidigare sagt, bara en av situationens faktorer. Så om talet till exempel nyttjar ett falskt *ethos* eller ger en falsk framställning av ämnet är det dålig retorik. Jørgensen menar, med denna relativt enkla ståndpunkt, att en professionell bedömning

nödvändigtvis måste ta sitt ursprung i en position som höjer sig över den faktiska publikens synvinkel i situationen. Den retoriska kritikern måste ha en överblick av situationen och dess faktorer för att kunna se om talaren lever upp till de krav man kan ställa i den pågående situationen. Denna distans innebär att den professionella bedömningen aldrig kan reduceras till en fråga om enbart effekten hos publiken (Jørgensen 2000, s. 39).

5.3 Redligheten som ett värderingskriterium

Jørgensen frågar sig om var den retoriska textkritiken kan placera sig när hen ska bedöma ett tals kvalitet med hänsyn till om det lever upp till kraven för en godtagbar *persuasio*. Hon menar att denna position möjliggörs genom något hon väljer att benämna *redelighed*. Jørgensen definierar *oredelighed* som en argumentation vars avsändare försöker vinna acceptans genom att vilseleda mottagaren. Redlighet är det kvalitetskriterium som ska kunna skilja mellan god persuasiv argumentation och dålig manipulation och när man använder sig av *redlighetskriteriet* är det avgörande om kommunikationsförhållandet är *symmetriskt* eller *asymmetriskt* i den givna situationen:

I visse situationer med et helt symmetrisk forhold med hensyn til magt og viden deler afsender og modtager ansvaret for kommunikationen, og hvis modtageren falder for et ufint overtalelsesmiddel, bærer han selv sin del af skylden (Jørgensen 2000, s. 39).

Det är speciellt i situationer med asymmetriska förhållanden som det är möjligt att manipulera mottagaren och här börjar vi höra idén som har tydliga inslag av Perelmans distinktion mellan det universella- och partikulära auditoriet. I de flesta tal som retoriker analyserar är det mer eller mindre asymmetriska förhållanden och när retorikern sen ska bedöma hur bedräglig argumentationen är måste hen ta hänsyn till hur stor skillnaden i relationen är. Talaren är med andra ord oredligt om hen spekulerar i det asymmetriska förhållandet och utnyttjar mottagarens underlägsna position för att nå acceptans, exempelvis genom avsaknad av kunskap i sakförhållandet. Talaren missbrukar sin position genom att undanhålla information till mottagaren som annars hade hindrat eller minskat möjligheten till acceptans (Jørgensen 2000, s. 39).

Oredligheten består enligt Jørgensen av lögn, hemlighållande och förvriddning. Hon menar att lögnen alltid är oredligt, hemlighetshållandet endast oredligt om talaren medvetet utelämnar något för att inte riska att tappa i acceptans och att förvriddningen ligger på gränsen till oredlighet då det är svårast att hävda att talaren använder sig av detta. Förvriddningen består av att man manipulerar vilket kan ske i form av vilseledande överdrift¹³, förenkling¹⁴, personangrepp¹⁵ eller avledning av

¹³Ska ej ses som stilfiguren *hyperbol*

¹⁴Att något komplext framställs som ett val mellan två, svart eller vitt, *slippery slope* och *falskt dilemma*

¹⁵*Ad hominem*

argumentationen till något irrelevant¹⁶ (Jørgensen 2000, s. 39-40).

Som det framgår av ovan förhåller sig redlighetskriteriet till talarens intention och förhållningssätt gentemot mottagaren. Jørgensen menar alltså att det ska vara tal om ett mer eller mindre bevisat försök att vilseleda innan det går att bestämma att ett uttalande är oredligt och för en retorisk kritik av tal är det i princip omöjligt att veta vad talaren har tänkt och velat med sitt tal; och på samma sätt som att det är svårt att veta på vilken grund mottagaren har gett sin acceptans. En bedömning av en artefakt blir i relation med värderingskriteriet en tolkningsfråga. Jørgensen menar att det blir upp till kritikern att bevisa att talaren är oredlig och när man således bedömer artefakten, med utgångspunkt i värderingskriteriet, måste kritiken ta sin början i analysen av talsituationen. Det vill säga att den litterära kritiska principen om att man endast ska förhålla sig till det textuella inte går att upprätthålla inom den retoriska kritiken av en artefakt (Jørgensen 2000, s. 40).

5.4 En normativ kritik utifrån Perelmans universella auditorium

Jørgensen menar att Perelmans centrala begrepp *universella auditoriet* är ett av de mest omstridda inom det moderna retorikämnet. Jørgensen säger:

Jeg skynder mig at indrømme at der er meget der forekommer mig dunkelt i Perelmans fremstilling. Af de forskellige forklaringer jeg har læst (som kun er en del af den omfattende litteratur om dette ene punkt), finder jeg i særlig grad Crosswhites udlægning oplysende og sammenhængende. Det er i overensstemmelse med hans læsning at jeg mener at Perelmans opstilling af det universelle publikum rummer nogle vigtige distinktioner og pointer der er særdeles relevante for normativ retorik. I den følgende udredning om det universelle publikum i *The New Rhetoric* støtter jeg mig hovedsageligt på Crosswhite og på den artikel som Perelman skrev lige før sin død, og som kom til at stå som hans nyretoriske testamente (Jørgensen 2000, s. 42).

Jørgensen menar att skillnaden mellan en partikulär- och universell publik tar sin utgångspunkt i skillnaden mellan *persuading* och *convincing*; och att de två motsättningarna hör ihop på ett sådant sätt att övertalande är den form för argumentationen som kan vinna acceptans hos en partikulär publik medan den överbevisande argumentationen är den som uppnår en acceptans hos den universella publiken. Den universella publiken är talarens konstruktion, hans föreställning om en publik bestående av rationella människor. Den partikulära publiken är en specifik mottagargrupp, en gruppering av mottagare med gemensamma drag, som till exempel en publik bestående av en gemensam intressegrupp, exempelvis unga, män, kvinnor et cetera. Den universella publiken är alltid en abstrakt konstruktion som är skapad av talaren själv i överensstämmelse med hans egen föreställning om rationella människor (Jørgensen 2000, s. 42). Jørgensen menar att ett av de stycken i Perelmans text som skapat störst missförstånd om hur den universella publik ska förstås är följande:

¹⁶*Ignoratio elenchi*

Argumentation addressed to a universal audience must convince the reader that the reasons adduced are of a compelling character that they are self-evident, and possess an absolute and timeless validity, independent of local or historical contingencies (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1969, s. 32).

Jørgensen menar att det är högst förvirrande av Perelman att med dessa ord låta sin universella publik besitta denna typ av rationalitet som hela hans nya retorik är en reaktion mot. Förklaringen, enligt Jørgensen, är att vi här har ett exempel på Perelmans olyckliga tendens till att blanda andras synpunkter med sina egna kommentarer utan att göra det klart för läsaren att veta när han framför sin eller någon annans synpunkt (Jørgensen 2000, s. 42).

Perelman försöker, i nedanstående citat från hans senare bok *The New Rhetoric and the Rhetoricians: Remembrances and Comments*, förklara sin version:

The thesis defended in *The New Rhetoric* is that every philosopher addresses himself to the universal audience *as he conceives it*, even in *the absence of an objectivity* which imposes itself upon everyone. The philosopher develops an argumentation thanks to which he aspires to convince any competent interlocutor whatsoever [...]. With respect to the notion of the universal audience, some have accused me of incoherence and confusion. The accusations would certainly be justified if they were not the result of a false interpretation of pages 31 and 32 of *The New Rhetoric*. Thus it is that John W. Ray believes I am part of the rationalist philosophers who rely upon *self-evidence*, which has as its consequence the elimination of rhetoric from philosophy. But at the beginning of the treatise, we say clearly: It is the *idea of self-evidence* as a characteristic of reason which we must assail, if we are to make place for a theory of argumentation that will acknowledge the use of reason in directing our own actions and influencing those of others. Indeed one does not argue against that which is *self-evident*, but only when the *argumentation* offers solutions without excluding *different* answers. Hence, arises the pluralism so characteristic of philosophy (Perelman 1984, s. 191).

Här vill Perelman klara upp missförståndet så att man i framtiden inte längre ska tillskriva honom synpunkter som är i direkt motsättning till det han alltid har kämpat för. Tyvärr så ser det, enligt Jørgensen, inte ut som om Perelmans önskan har gått uppfyllelse då bland annat Herrick i sin lärobok går i fällan och beskriver det berömda stycket som ett uttryck för Perelmans egna åsikt (Jørgensen 2000, s. 43).

En annan punkt som har varit ifrågasatt av många är Perelmans poäng att det är talaren eller skribenten själv som skapar sin universella publik och hur detta kan vara förenligt med att den universella publiken utgör normen för en rationell argumentation? Denna poäng har skapat stora problem för många, bland annat van Eemeren, Grootendorst och Kruiger som skriver:

That in principle *everyone is free in his choice of the audience that is to serve as the criterion*. But to us this seems to be a fiction which, moreover, would mean *that the criterion of rationality ultimately rested with the speaker himself* and which therefore fails to do justice to the social nature – aimed at intersubjective agreement – of pretensions to rationality [...]. In principle we believe the linking of soundness criteria with audiences is right, but *the unrestrictedly relativistic explication* given by Perelman and Olbrechts-Tyteca we regard as unrealistic and all too uncommitted (van Eemeren, Grootendorst & Kruiger 1987, s. 258).

De menar, i ovanstående attack, att det är absurt att talaren fritt kan definiera sin rationella universella publik och att Perelmans argumentationsteori därför är extremt relativistiskt. det är just detta ovanstående citat som Crosswhite svarar på. Han menar att van Eemeren, Grootendorst och Kruiger har missuppfattat Perelman och han avvisar attackerna som en helt missvisande framställningar av Perelmans teori och något som är i absolut motsättning till hans grundsyn (Crosswhite 1995, s. 134). Jørgensen säger: ”selvfølgelig forestiller Perelman sig ikke at en taler bare kan definere sit universelle publikum efter forgodtbefindende, og at man dermed skulle være bundet til at vurdere talen positivt hvis et publikum som det intenderede tilslutter sig” (Jørgensen 2000, s. 43).

Det Jørgensen menar är att det är självklart att Perelman inte föreställer sig att en talare fritt kan definiera sin universella publik efter tycke och smak och att man därmed skulle vara tvungen till att värdera ett tal positivt bara för att en publik, som talade riktade sig till, är villig till acceptans. Jørgensen vill påminna om att Perelmans bidrag är *retoriceringen* av filosofin, att filosofisk diskurs är underordnad de retoriska argumentationsprinciperna. Perelman har därför enligt Jørgensen primärt filosofiska texter i tankarna när han presenterar teorin om den universella publiken som sitt förslag på en typ av rationalitet och endast denna form av kommunikationssituation med skrivna filosofiska texter till en publik, ej bunden av tid och rum, är mycket annorlunda än de retoriska texter likt de politiska talen. Tanken att man ska kunna skapa sin egen bild av den rationella läsaren till en filosofisk text är långsökt och det är därför inte konstigt att Perelman inte kommenterar detta ytterligare menar Jørgensen (Jørgensen 2000, s. 44).

Men om Perelman inte föreställer sig att talaren kan skapa sig sin egna universella publik vad menar han då med att den universella publiken är en projektion av talarens föreställning om rationella människor? Perelman lägger själv tyvärr, i artikeln ”The New Rhetoric” (1984), fokus på vad andra har förstått och framförallt missförstått, i frågan om den universella publiken, än vad han själv menar med det (Jørgensen 2000, s. 44).

Som Crosswhite påpekar, så är det för Perelman så att varje värdering nödvändigtvis involverar hänsynen till en publik då vi inte har något annat sätt: ”There is no measure of an argument, no way of evaluating it, *independent of some concept of an audience*” (Crosswhite 1989, s. 158). Och enligt Jørgensen bekymrar sig Crosswhite sig i högsta grad om huruvida en publik borde bli övertalad eller ej: ”This is exactly what Perelman cares about, and this is why he distinguishes between *effective* arguments and *valid* ones on the basis of a distinction between *particular* and *universal* audiences” (Crosswhite 1989, s. 162).

Perelmans egna ord om den universella publikens betydelse i detta sammanhang är mycket beskrivande för hela hans nyretoriska grundsyn:

It is precisely because I believe [...] in the possibility of seeking the adherence of such an audience that I can distinguish the discourse of an historian or a philosopher from that of a demagogue. Like Johnstone, like Habermas, but with the aid of other criteria, I manage to distinguish manipulative discourse from that which addresses itself to reason, conceived as universal audience, and which cannot be deceptive (although it might be mistaken). But the appeal to such an audience does not necessarily exclude *pathos*, that is, the appeal to the emotions, and more particularly to those stirred up by universal values (truth, justice, morality, beauty, love of humanity). It is in the name of these universal values, profoundly experienced, that the philosopher can be opposed to the passions peculiar to such-and-such a particular group. Without the appeal to such values, it would be impossible to elaborate a practical philosophy, an ethic, or a natural or rational law. My enlarged conception of reason is not in opposition to the emotions and to the passions, because philosophical discourse, such as I conceive it, addresses itself to whole men, and not to an abstract faculty, 'the reason', opposed to the will and to the emotions (Perelman 1984, s. 194).

Ordet universell kan enligt Jørgensen leda retoriken in på villospår:

Ordet universel kan lede på vildspor. Perelmans universelle publikum er nemlig ikke en forsamling af rationelle mennesker til alle tider og til enhver situation, sådan som man let kunne tro af ordet. Det er ikke Perelmans tanke at der findes ét rationelt publikum med et bestemt sæt af normer som en hvilken som helst tekst kan vurderesud fra. Det fremgår udtrykkeligt i hans egen artikel hvor han fremhæver at det er rigtigt forstået at der kan være mange universelle publikummer, og at det ikke handler om at tale til enten et partikulært eller et universelt publikum, men om at transformere det partikulære publikum – eller rettere de partikulære træk hos det – til et universelt publikum (Jørgensen 2000, s. 44).

Jørgensen menar att när Perelman säger att talaren skapar sin universella publik betyder det alltså inte att han kan göra det själv i egen hög person men att det ska vara en publik som utmanar talaren och som består av en pluralitet av kloka nationaliteter. Den universella publiken är inte subjektiv, utan bara en intersubjektiv konstruktion och när Perelman låter det vara en projektion av talarens föreställning om flera rationella mottagare, så är det i erkännandet av att rationalitet är av kulturell och historisk betydelse, och att samma rationalitet inte kan tillämpas på olika situationer (Jørgensen 2000, s. 45).

Enligt Jørgensen finns det i princip en universell publik för varje kommunikationssituation och den universella publiken är varje gång en konstruktion som bygger på den partikulära publiken och den konkreta retoriska texten (Jørgensen 2000, s. 45).

Crosswhite räknar upp ett antal olika sätt en talare kan konstruera en universell publik utifrån det partikulära (Crosswhite 1989, s. 163). Det går till exempel att använda sig av Perelmans egna sätt att befolka den universella publiken med röster utgjorda av *topos*.

Ett illustrerande exempel skulle, enligt Crosswhite, kunna vara att man låter bli att appellera till de kaliforniska väljarna med rasistiska argument även trots att man vet att flertalet av medborgarna i Kalifornien röstar rasistiskt och trots att man genom detta skulle kunna vinna fler röster (Crosswhite 1989, s. 164).

Att vända sig till den universella publiken innebär alltså att man försöker förhålla sig till en rad värden eller hållningar: Dels ska enbart persuasiva medel användas som i den givna situationen kan få de mottagare att acceptera ståndpunkten som är villiga att lösa problem genom

argumentationen som erkänner principen om att det bästa argumentet gäller och som är beredda att fatta ett beslut baserat på de givna argumenten för och mot. Som Crosswhite säger så innebär varje appell till den universella publiken ett utslag av välvilja från talaren att försöka se saken utifrån motpartens perspektiv och att beslut ska tas i enighet och utifrån en idé om en gemensam acceptans. Den universella publiken antas sålunda ha samma kännetecken som retorikens traditionella deliberativa ideal (Jørgensen 2000, s. 45).

5.5 Konsekvenser för en retorisk textanalys

Med hänsyn till hur kritikerna kan värdera ett tal utifrån Perelmans teori om den universella publiken vill Jørgensen särskilt belysa följande:

- Det är viktigt att hålla fast i förbindelsen mellan den partikulära- och universella publiken
- Det är i sig inget fel vid att söka en partikulär publiks acceptans

Här stämmer Perelmans teori väl överens med Quintilianus syn om att det är speciellt när det är en konflikt mellan det effektiva och det etiska som vi har användningen för skillnaden. I sådana tillfällen är det den rationella universella publiken som är verktyget som kan hjälpa kritikerna i bedömningen av den retoriska kvaliteten. Begreppet den universella publiken understryker därmed principen att retoriska texter endast är goda om det tål en kritik från andra än den omedelbara faktiska publiken. Det är till exempel inte nog att ett tal faller mottagarna i smaken. Tillsvidare är ett argument som når acceptans hos en viss publik inte god argumentation utifrån ett rationellt hänseende, det är bara, i den perelmanska terminologin skillnaden på rent övertalande och det som kan kallas övertygande (Jørgensen 2000, s. 46):

Men det betyder på den anden side ikke at den gode retorik ser væk fra hensynet til de konkrete modtagere. Princippet om at universelle publikummer konstrueres ud af partikulære publikummer, tilgodeser dette, og en retorisk tekst der tilfredstiller et rationelt indstillet publikum, men preller af på det konkrete publikum, er lige så lidt god retorik som den der manipulerer effektivt (Jørgensen 2000, s 46).

Jørgensen menar att eftersom den universella publiken är talarens konstruktion, betyder det att kritikern i sin värdering måste rekonstruera talarens konstruktion. Kritikern måste, likt talaren, börja i att analysera den partikulära publiken men på grund av det extra steget (kritikern mot talaren) får vi ett nytt problem, nämligen att kritikern i regel endast har talen och den implicita bilden av mottagarna. Då kritikern inte har direkt tillgång till att analysera talarens föreställning om en rationell beslutstagare måste denna rekonstruera den universella publiken utifrån sin analys av hela talsituationen. Kritikerns konstruktion går alltså ut på att identifiera den optimala rationella publiken i den specifika situationen och det är det man kan använda sig av Perelmans *loci* och

argumentationstekniker till. Bedömningen går alltså ut på att jämföra bilden av publiken i talen med den rekonstruerade delen av den universella publiken för den specifika situationen (Jørgensen 2000, s. 46).

Enligt Jørgensen så går det på detta sätt att kombinera en analys enligt Wayne C. Booth och Edwin Black¹⁷ av den implicita publiken med en perelmansk analys av den universella publiken, satt i relation till det partikulära, däribland den faktiska publiken i den mån det är möjligt att skaffa sig kunskap om det.

Värderingen i en retorisk textanalys kan sällan vara absolut. Ett tal kan som regel inte bedömas som bra eller dåligt då det är inte en enkel fråga om svart eller vitt om den lever upp till den universella publikens normkrav. Dels är den universella publiken i sig själv svår att begränsa och dels är identifieringen i hög grad en tolkningsfråga (Jørgensen 2000, s. 46).

En sista poäng som Jørgensen framför gäller graden av acceptansen i den kritiska bedömningen av ett tal. Enligt henne, så är hela Perelmans teori bara meningsfull om acceptansen som kritikern ger när hen bedömer ett tal positivt utifrån den universella publiken, inte kan ses som en full acceptans i betydelsen ”enighet” i den tes talaren argumenterar för. Det är istället i *approval* hos Perelman betydelsen ligger. När en kritiker säger att något är en god eller dålig retorik lämnar hen en bedömning som liknar den som mottagaren ger när hen exempelvis hyllar ett tal av en politiker eller när hen säger att talet var dåligt trots att hen själv röstar på politikerns parti. Det är förmodligen ett av de större grundläggande problemen med Perelmans teori (dock så ska man ha åtanke att Perelmans syfte inte var att åstadkomma en analysapparat) att han inte skiljer mellan den typ av acceptans man ger som mottagare i den specifika situationen och den acceptans man ger som utomstående kritiker när man bedömer kvaliteten (Jørgensen 2000, s. 46). Den första kräver enighet i de identifierande ståndpunkterna medan den retoriska kritikerns bedömning inte gör det.

6 Barbara Cassin mot Chaim Perelman

I bakgrundsavsnittet presenterade jag Barbara Cassin som en motpol till den intentionsbaserade retorikvetenskapen som vi är bekanta med i Sverige och Skandinavien. Här kommer jag först, med hjälp av Cassin, att gå igenom den traditionella historien där läsningen fokuserat på konflikten mellan Platon mot Gorgias för att sen visa varför hon istället väljer att fokusera på konflikten mellan Gorgias mot Parmenides. Effekten av att Cassin väljer ett annat fokus än den mer traditionella läsningen blir en konflikt som kommer att handla om *ontologi* mot *logologi*. Kapitlet fortsätter sedan med Platon, och hur han genom framförallt två steg, vill försöka rädda ontologin. Det första steget handlar om Platons påbud om hur talaren bör älska och veta sanningen, vilket kan

¹⁷Här menar Jørgensen de analysmetoder Wayne C. Booth (*The Rhetoric of Fiction*) och Edwin Black (*The Second Persona*) presenterar

sågas handlas om talarens intention, och det andra steget handlar om att talaren vet sanningen, det vill säga hur själva räddningen kommer genom *psychagogia*. Presentationen går sen vidare till Platons efterföljare Aristoteles som talar om hur sofisterna definieras av sin intention och valet av levnadssätt. Följande kapitel behandlar frågan om sofisterna och effekten och varför ontologin/logologin kräver en dikotomi och Cassin presenterar här hur sofisterna försöker ta sig ur filosofins grepp. Det näst sista kapitlet behandlar frågor om *masken*, hycklandet, och hur Quintilianus vänder på förhållandet mellan filosofi och retorik. Kapitlet om Cassin avslutas med hennes kritik mot Perelman och hon argumenterar här för att Perelman gör om samma misstag som Platon och Aristoteles.

6.1 Att omtolka anklagelsen – ontologi mot logologi

Frågan om etik har varit central för Cassin genom hela hennes författarskap och frågan om etik är också genomgående från hennes omläsning av retorikens historia till kritiken av samtida tänkare som Martin Heidegger, Jürgen Habermas och Chaim Perelman. Hon menar att sofistiken är ett bra verktyg eller kanske till och med det bästa av de som finns till hands för att göra en omskrivning av filosofins historia; här ska vi vara medvetna om att Cassin är filosof och inte retoriker (Cassin 2000, s. 102).

För Cassin handlar, som sagt, mycket av hennes tänkande om hur vi ska kunna skapa en sofistisk-retorisk etik och hon återkommer ofta till ett citat av Quintilianus: ”Filosofin kan förfalska sig, vältaligheten kan det inte”¹⁸ (Quintilianus XII 3,12). Här plockar Cassin upp den kritik som filosofen sedan Platons tid riktat mot sofisterna: att sofisterna föreställer sig, förfalskar sig i syfte att vinna en argumentation, medan filosofen alltid bedöms med grund i om att det hen säger är sant eller ej. Hon menar att det med Quintilianus citat, inte bara finns möjligheter för en retorisk etik, utan också konsekvenser som kastar om förhållandet mellan retorik och filosofi på etikens nivå (Stagnell 2013, s. 48). Här ber jag om att få återkomma till frågan om etiken och Quintilianus längre fram i min text om Cassin (kapitel 6.3) för innan jag kan göra det behöver jag gå igenom omskrivningen från början.

Vad Cassin menar är att sofistiken består av två aspekter: dels sofistiken som historisk realitet, som verkliga talare, tänkare och lärare som kallades sofisterna, dels som filosofisk artefakt, som en figur producerad av filosofin i och genom filosofiska texter. Det är i den andra bemärkelsen vi talar om sofistiken här – som en figur och en samling texter som är en effekt av filosofins avgränsningar och det börjar, enligt Cassin, på ontologins område, vilket placerar sofistikens födelse i ett sammanhang tidigare än Platons *Gorgias*, i Parmenides poem *Om naturen* och Gorgias svar *Traktat*

¹⁸ Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest

om ickevarandet (Cassin 2000, s. 103). Nästa steg i historien är, enligt Cassin, retorikens födelse; när filosofen Platon försöker avgränsa etiken genom intentionen föds sofisterna som retoriker, som lärare i dialogen *Protagoras* och som talare i dialogen *Gorgias*. Det tredje steget, sofisterna som litteratur, föds enligt Cassin i och med Aristoteles försök att utesluta sofisterna genom *motsägelselagen*, att orden måste ha en och endast en mening. Cassin menar att ordens relation till en mening, och inte till en verklighet, öppnar upp för ett korrekt men falskt tal. Ett exempel är hjortbocken, eller vi kan också använda oss av enhörningen, som är ett ord med bara en mening och därmed kan vi säga någonting sant om den. Vi kan säga att ”hjortbocken finns inte” utan att den finns. Cassin menar att sanning har, med Aristoteles, inte att göra med ontologi utan med mening.

För att förstå etiken måste man enligt Cassin gå tillbaka i filosofins historia, för som jag nämnde i bakgrunden till detta arbete, har etiken (filosofins etik, närmare bestämt Platons) i sin tidigaste historia alltid varit grundat på intentionen (Stagnell 2013, s. 48). Cassin menar att en ny historia för filosofin, en mer korrekt sådan, måste skrivas om under överinseende av sofistiken så att det blir en historia om filosofins avgränsning (Stagnell 2013, s. 49). Problemen för etikens historia inom retoriken är att man har accepterat, från Platon till Perelman, filosofins försök att avgränsa retoriken genom etik. Cassin säger att där ideologin misslyckas vill filosofen vända sig till moralen, och mer specifikt intentionen. Genom detta menar Cassin att det alltid finns en sista utväg för filosofen, trots att hans filosofi ledde till det sämre, men att hans intention bara var att säga sanningen. Som en effekt av detta så har sofistiken, som inte bryr sig intentioner, hamnat i skottlinjen genom hela retorikens historia (Cassin 2000, s. 102). Cassins lösning är som sagt en retorik-sofistik och hon definierar den som tidens retorik. Hon talar inte enbart om *kairos* – som dock är väldigt viktigt för att bestämma vad tiden är och vad det ögonblick som ska fångas är – men utan också om en retorik som tar hänsyn till talets förlopp. Cassin talar om en *världseffekt*, att den skapar en värld. Hon argumenterar för att talandet alltid är att föredra framför tystnaden, eftersom utan tal finns det inget att bedöma, och att detta är bättre, än att som filosoferna, hänvisa till intentionen. Världseffekten behöver enligt Cassin inte vara en del av dikotomin, mellan intentionen och effekten, för att behålla sin innebörd och det är därför effekten tar bort förhållandet mellan det goda och dåliga och Cassin menar att det i varje tillfälle finns en effekt eller inte och oavsett vad så behöver den inte intentionen. Förhållandet mellan det goda och det dåliga måste alltså tolkas om, när det goda inte längre är intentionen och den dåliga effekten, så som filosoferna vill få oss att tro.

Cassin talar om en effekt och att istället för att intentionen ska stå för den etiska grunden så ska istället konsekvenserna som talet får, det vill säga vad talet leder till och den värld talet skapar, få representera den etiska grunden. Effekten ”i sig själv” och i mening av responser och etablerade politiska diskurser snarare än effekten som resultat.

Cassin försöker i sitt arbete visa hur sofistiken tvingar filosofin till en reflektion över sig själv

och hon introducerar här, via sin omläsning av filosofins historia, en konfrontation, mellan ontologi/logologi, via *Om naturen eller om det varande* av Parmenides och *Om det icke-varande eller om naturen* av Gorgias. Parmenides poem, som efter Heidegger kommit att ses som ontologins början, handlar om att det varande är medan icke-varandet inte är, och att vi inte kan uttala det icke-varande eftersom varandet, sägandet och tänkandet är en och densamma. Mot detta står Gorgias traktat, där varandet och sägandet knyts samman och som blir som ett omkastande av Parmenides poem (Cassin 2000, s. 105). ”Inget är; och om det är, är det inte möjligt att ha kunskap om; och om det är och om det är möjligt att ha kunskap om, är det inte kommunicerbart” (Cassin 2000, s. 107). Cassin förklarar hur Gorgias i den första tesen försöker att göra oss läsare uppmärksamma på att Varat aldrig är mer än poemets effekt. Hon menar att sofisterna dissekerar sättet på vilket syntaxen skapar semantiken och om det finns en sofism, behandlar den ”är” och utläggandet av ontologin; det betyder att det är genom detta som vi lär oss att förstå Parmenides poem som en språkhandling. Cassin beskriver hur poemets funktion som ett sofistiskt mästerverk blir tydligt genom Gorgias traktat. Hon förklarar detta genom ytterligare ett citat av Gorgias: ”Stridsvagnarna strider på öppet hav” (Cassin 2000, s. 108). Cassin är noga med att poängtera att vårt språk, och därmed också våra uttalanden, skapar effekter och att vi därmed måste ta ett ansvar och vara försiktiga i hur vi talar. För det är mer än bara ord och retorik, det skapar också vår miljö och omgivning.

Cassin menar att vi med logologin går ifrån ontologins vara som talet ska säga sanningen om, till ett vara som finns i effekten av sägandet och hon talar nu om en kritik i dubbel betydelse (Cassin 2000, s. 108). Den ena är såklart kritiken mot ontologin som säger att det påstådda varandet inte är mer en effekt av hur vi talar men Cassin talar också om hennes krav på en logologi; att det centrala inte är ett vara som redan är där, utan ett vara som talet producerar (Cassin 2015, s. 136). Hon menar att den gamla och pålitliga formeln ”Varandet är” inte längre är hållbar utan att vi istället får säga som Aristoteles säger ”den som talar, talar” (Aristoteles 1984, 980b). Vad Aristoteles menar är att för att vara en människa måste du tala och för att tala måste du tala med ord som har en, och enbart en mening, det vill säga det som följer hans motsägelselag, annars är du, likt sofisterna, blott en talande planta. Hon menar alltså att det viktiga för Aristoteles är att ett ord bara får ha en mening [*motsägelselagen*], och om den meningen är sann eller falsk, så är det en senare fråga. Med Aristoteles kan vi således tala om det icke-varande till skillnad från Parmenides där vi inte fick tala om det som inte finns, för tänkande, sägande och varande är en och densamma.

Hon går vidare med att beskriva att det sofistiska talet, eftersom dess effekt inte är reglerat av en sann filosofisk intention, är ett gift eller motgift [*farmakon*] för kroppen. Det framkallar en förändring i tillståndet, antingen till det bättre eller till det sämre (Cassin 2000, s. 108). Hon jämför, med ett citat av Platons *Theaitetos*, sofisterna med läkaren och menar på att de båda, professionella som det är, vet hur detta *farmakon* ska användas:

Istället bör vi förändra det ena tillståndet till det andra, för ett av tillstånden är bättre. [...] Läkaren åstadkommer förändring med droger, den professionella läraren [sofisten] med ord. De visa och goda talarna, som han själv, ser till att styra samhället så att de ting som är nyttiga, snarare än de som är skadliga, framstår som och är rättfärdiga (Platon 1937, 167a).

Cassin framhåller att om vi vill mäta sofistiken i termer av varande och sanningar, det vill säga i filosofins termer, måste vi avfärda dessa som pseudofilosofi: ”en skenets filosofi och blott en skenbar filosofi” (Cassin 2000, s. 108). Men, menar hon, om vi ser talets effekt som någonting reellt medan intentionen är någonting som är svårt att greppa och som är möjlig att imitera kan det inte finnas en falsk vältalighet och därmed falska pseudotalare. Vi är tillbaka i Quintilianius påstående om att vältaligheten inte går att förfälska.

6.1.1 Cassins tolkning av Platons försök att rädda ontologin - psychagogia

Som jag berättade i inledningen av detta kapitel så vill Platon, enligt Cassin, försöka rädda Parmenides ontologi undan Gorgias kritik och detta framförallt genom två saker, att visa hur talaren älskar sanningen och visa hur han vet sanningen.

Hon talar om att sofistiken blir till en verksamhet som tillåter att filosofin kan peka ut ett sätt att vara icke-filosofisk: ”en filosofi för verbalt argumenterande som helt saknar soliditet och seriositet” (Cassin 2000, s. 105). Det är här Cassins utgångspunkt finns och hon försöker för att vara mer exakt också visa hur Platon svetsar samman de två aspekterna; sofistiken i egenskap av historisk realitet och som en artefakt producerad av filosofin. Cassin försöker visa hur filosofin skapade sofisten som filosofens negativa *alter ego* i den mening att de liknar varandra, att den alltid återkommer till samma frågor om etik, pedagogik, sanning et cetera som filosofin också gör, och har gjort så ända sedan Gästens anmärkning i *Sofisten*:

Vad ska vi sedan kalla dem som utövar den här konsten? Jag drar mig för – säger Gästen – att kalla dem sofister. Och vargen liknar hunden – fortsätter han – den vildaste den fridsammaste! Vill man vara säker måste man framför allt vara på ständig vakt mot likheter – det halaste av alla släkten (230e-231a).

Med ovanstående citat menar Cassin att Gästen har svårt att skilja dem åt eftersom sofisterna är en effekt av filosofin själv. Cassin visar att försöket att skilja sofisten från filosofen, vilket är vad *Sofisten* handlar om, alltid misslyckas (Cassin menar att det är omöjligt att göra på filosofins grunder) då de båda liknar varandra i så hög grad ”att två utsträcka händer som försöker fånga den ena alltid fångar den andra” (Cassin 2000, s. 106). Skillnaden dem emellan, och därmed skillnaden mellan sofisten och filosofen bärs enbart av en enda förutsättning: ”Men vi utgick från, sa Theaitetos, att han inget visste. Icke desto mindre är sofisten, den som imiterar den visa mannen, vid denna punkt besläktad, inte mer eller mindre, med filosofen själv” (Cassin 2000, s. 106). Vad

som är underförstått hos Theaitetos är att filosofen har goda intentioner eftersom han älskar sanningen. Sofisten däremot har dåligt intentioner eftersom han inget vet och att vinna argumentationen tillhör egentligen hans enda intresse. Sofisterna, giriga lärare som tar alldeles för mycket betalt för smicker.

Gorgias och Sokrates är överens om att det typiska för retoriken är att åstadkomma övertygelse men de är oense om vilken sorts övertygelse. Gorgias menar att det är en slags övertygelse om rätt och orätt och för Gorgias del produceras det rätta genom *logos*. För Gorgias är *pistis* det som i och genom tal producerar vetandet [*mathêsis*] (Rosengren 1998, s. 31). Sokrates menar att det endast är via filosofin och den dialektiska metoden som är den verkliga undervisningen och den riktiga kunskapen. I Platons litterära verk *Gorgias* ber Sokrates Gorgias att förklara vari retorikens makt består och till det svarar han:

Ofta har jag i sällskap med min bror och andra läkare besökt någon sjuk, som vägrade att taga sin medicin eller att låta läkaren skära honom eller bränna honom. Men vad läkaren ej kunde få honom till, lyckades jag med, och det endast och allenast genom retoriken. Jag påstår likaledes, att om en talare och en läkare begåve sig in i en stad, vilken som helst, och om det så gällde att i folkförsamlingen eller i någon annan församling diskutera, vem av de två man borde välja till läkare, skulle läkaren komma till korta, med den skicklige talare skulle, om han så ville, kunna bli vald. [...] Ty det finns överhuvud intet, varom ej talaren skulle kunna inför folket yttra sig mer övertygande än vilken fackman som helst (Platon 2000, 456).

Gorgias förklarar, med hänsyn till ovanstående, att man naturligtvis bör bruka retoriken på rätt sätt men att om någon skulle missbruka retoriken så är det varken konsten eller lärarens fel. Gorgias förklarar, flera gånger, att det inom retoriken finns etiska förhållningsregler som en talare måste förhålla sig till, oavsett talsituation. Han lyfter också fram att det finns ett ansvar som kommer med retoriken. För Platon är detta dock en omöjlighet då han anser att det för retoriken, och på grund av dess oetiska natur, inte går att följa en annan etik (Rosengren 1998, s. 32).

Det andra försöket för filosofin att rädda ontologin handlar om intentionen och som börjar redan med Platon och hans definition av *psychagogia*. Det Platon hoppas på genom *psychagogi* är att leda själar mot den filosofiska sanning som han har skådat. En sanning som inte kan förmedlas via tal eller skrift. För i Platons filosofi så kan sanningen endast finnas via dialektikens frågor och svar och på detta sätt fördömer den talar- och skrivarkonsten (Rosengren 1998, s. 19).

6.1.2 Cassins tolkning av Aristoteles – valet av levnadssätt

Aristoteles försöker i sin bok *Metafysiken* reda ut skillnaderna mellan filosof, dialektiker och sofist. Hans mål är att avgöra det som är vetenskapen om varat så som varande samt att avgränsa de vetenskaper som försöker hävda sin rätt till denna fråga. Aristoteles försöker bevisa att det är filosofin som är denna vetenskap och inget annat:

Det finns vissa egenskaper som hör till varandet som sådant, och det är deras sanning som filosofen ska undersöka. Och här krävs en förvarning: dialektikerna och sofisterna glider in under samma form som filosofen då sofismen enbart är ett skenbart vetande, medan dialektikerna använder sin metod på allt utan undantag, och varat är gemensamt för allt, och de använder den dialektiska metoden på allt detta i synnerhet därför att dessa ämnen hör till filosofin. Sofistiken och dialektiken vänder sig mot samma genre som filosofin, men den senare skiljer sig från dialektiken genom naturen hos den förmåga som krävs och från sofistiken i frågan om valet av liv. Dialektiken är blott kritisk medan filosofin har kunskap, sofistiken är det som verkar vara filosofi men som inte är det. (Metafysiken IV, 1004b).

I ovanstående citat, är det enligt Aristoteles, här som pseudofilosofin finns. Han menar att dialektiken och sofistiken antar samma form som filosofin. På samma sätt som Platon försöker Aristoteles att skilja ut filosofen från sofisten. Men det som tidigare var en fråga om verklighetens status blir nu en fråga om levnadssätt, om kärleken till visdomen mot kärleken till att vinna argumentationen, det vill säga med vilken intention talaren talar (Cassin 2000, s. 114). Intimiteten hos intentionen gör också skillnaden, mellan kärleken till visdomen och att vinna argumentationen, svårare att urskilja vilket bland annat den romerska retoriken tar tag i. Quintilianius kritiserar intentionen på grund av sin tveksamma status och ogripbara karaktär. Han menar att det gör att filosofin alltid riskeras att förfalskas medan det för vältaligheten alltid handlar om effekten, den utgör själva vältaligheten [*index sui*] (Cassin 2000, s. 114). Cassin menar att filosofin aldrig upphör att låtsas demaskera sofistiken med hjälp av intentionen. Sofistiken däremot upphör aldrig att avgränsa sig mot filosofin genom att framhålla det som går att konstatera i effekten. Det är alltså intentionen som står mot effekten inom filosofin men att det här, enligt Cassin, finns en väg ut för en sofistisk etik. Effekten är möjlig att placera utanför dikotomin; logologin behöver ontologin men effekten behöver inte intentionen (Cassin 2000, s. 114).

6.2 Cassin om Quintilianius, sofisten och effekten – att ta sig ur filosofins grepp

Som jag visat pekar Cassin på hur Quintilianius menar att det bara kan finnas falska filosofier och filosofer men inte någon falsk vältalighet eller pseudo-talare. Quintilianius menar att filosofin alltid har värderats högt på grund av att många har försökt imitera den och menar på att just detta borde innebära att vältaligheten värderas högre på grund av sin effekt då den inte går att imitera. Han menar att retoriken måste omtolka den kritik som filosofin alltid riktat mot sig och på så vis omvända Platons kritik som rör imitationen, det som är möjligt att imitera är bra, men det oefterhärmliga är än bättre (Cassin 2000, s. 114).

Quintilianius menar att frågan om hur filosofin är möjlig att imitera, och tvärtom gällande retoriken, är en viktig fråga och han ger oss två möjligheter till svar. Det första svaret handlar om att vända den anklagelse som retoriken riktat mot filosofin, tillbaka mot filosofin själv: att filosofin, och inte retoriken, är maskerad och sysslar med omoraliska intentioner. Quintilianius menar att retoriken har möjligheten att ta tillbaka detta argument från filosofin och visa på hur filosofin

genom sin makt använt detta argument för att säkerställa sin position och sitt fält. Det andra mer intressanta svaret som Quintilianus ger handlar om att flytta problematiken så att talaren inte enbart bedöms utifrån sin intention utan också via sin handling, handlingen att tala. Intentionen grundar sig på skillnaden mellan hur talaren är och hur talaren framställer sig och intentionen blir därför alltid utsatt för misstankar på grund av sin osäkerhet. Effekten däremot handlar inte bara om förhållandet till mottagaren och att det finns eller inte finns en övertygelse, utan också om förhållandet till talaren själv och handlingen att tala väl, Quintilianus talar alltså om effekten som vältalighet [*index sui*] (Cassin 2000, s. 114). Jag tror här i idén om effekten i sig själv [*index sui*], det vill säga, i handlingen att tala, behöver ställas mot den traditionella idén om effekten i resultaten [*in eventu*]. Att överväga effekten och inte intentionen är det som möjliggör att attackera problematiken om simuleringen [*simulari*], då anklagelsen om simulerandet är möjlig att vända tillbaka mot den anklagade, varpå Cassin säger: ”Filosofin söker, talaren finner, och kanske är det möjligt att låtsas söka; men inte att låtsas finna” (Cassin 2015, s. 117). Filosofin som alltid på ett eller annat sätt söker är aldrig den som besitter något och det är utifrån detta som Sofisten visar att filosofin är lätt att imitera (Cassin 2000, s. 114).

6.3 Masken och hycklandet - *Philosophia enim simulari potest*

”Där linjen mellan gott och ont tonar ut, där är sofisterna” (Nietzsche 1968, s. 231). Cassin menar, som sagt, att den tematik som filosofin utvecklar för att tillskriva likheten mellan filosofin och dess illvilliga andre, mellan goda och dåliga intentioner, upphävs av sofistiken och Cassin menar att sofisterna upphäver detta på två sätt.

Det första är att filosofin kan förfalska sig, vältaligheten kan det inte - *Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest*. Så uttrycker sig Quintilianus i frågan om relationen mellan retorik och filosofi och detta är något som Cassin lyfter fram som den mest centrala formuleringen för en retorisk etik för att ta sig ur filosofins grepp. Hon visar på hur Quintilianus formulering *simulari*, att simulera/dölja/förfalska, utgör en problematik kring vilken relationen mellan filosofin och vältaligheten rör sig (Cassin 2000, s. 113). Cassin menar att vältaligheten inte kan simuleras och att den går att bekräfta på så vis att så snart hon försöker övertyga någon så lyckas hon eller så lyckas hon inte. Däremot finns det i filosofin, eftersom intentionen är möjlig att imitera, en möjlighet att simulera just på grund av dess svårtydliga karaktär (Stagnell 2013, s. 48). Filosofin kan alltså förfalska sig. Detta, enligt Cassin, innebär att sofistiken och Quintilianus retorik hamnar på effektens nivå och filosofin på avsiktens nivå.

Det andra sättet sofisterna kan upphäva tematiken är sofisternas svar på anklagelsen, då filosofins anklagelse är mot just sofisterna, om den *hycklande masken* som vi politiska medborgare förväntas glida in bakom; och med den hycklande masken menas att sofisterna och retoriken

försöker dölja sina intentioner med hjälp av effekten (Stagnell 2013, s. 50). Det Cassin pekar på är att vi, efter att ha läst Platons *Gorgias*, är väl bekanta med anklagelserna om smicker och tomt prat och de sofisterna som glider undan rättvisa och lagstiftning. Hon menar att många misslyckas att se hur Protagoras, som själv beskriver sig som att han går med ansiktet otäckt, själv hamnar i fällan i slutet av sin berättelse då han glider in under rättvisans mask:

När det gäller andra slag av duglighet [...] om någon påstår att han är en duktig flöjtspelare eller duktig i någon annan konst som han inte behärskar, då skrattar man ut honom eller blir arg på honom, och de anhöriga söker upp honom och tillrättavisar honom som om han vore galen. Men när det gäller rättfärdighet och annan medborgarduglighet, när alla vet att en person är orättfärdig och den personen säger sanning om sig själv inför offentligheten – då anser man att det som i det förra fallet var besinning, nämligen att säga sanningen, nu är rena galenskapen, och då hävdar man att alla måste säga att de är rättfärdiga, antingen de är det eller inte, och att den som inte låtsas vara rättfärdig är en galning; det är nämligen nödvändigt att varenda människa på ett eller annat sätt har del av rättfärdigheten, annars passar hon inte in i samhället (Platon 2000, 322b).

Med ovanstående citat förklarar Cassin att det sociala bandet skapas genom att låtsas att den hycklande masken finns, och när filosofin anklagar sofisterna för att vara hycklare, så är hycklandet inget annat än kärnan i den politiska dugligheten (Cassin 2000, s. 114). Filosofin som kritiserar sofistiken handlar alltså om den politiska dugligheten där filosofen först anklagar sofisten för att hyckla och att sofisten sen menar att all politik bygger på hycklande.

Sammanfattningsvis menar Cassin att sofisten är en figur som alltid tillhört historien, genom Platons alla dialoger, och hon menar att sofistiken alltid har misskrediterats på filosofins områden:

- Ontologin – då sofisten inte befattar sig med varat utan finner sin tillflykt till icke-varat och det tillfälliga
- Logiken – då sofisten inte undersöker sanningen med hjälp av dialektiken utan nöjer sig med åsikterna, det som framgår som hållbart, som övertygande och som segrar vid talekonstens uppvisningar
- Etik, pedagogik och politik – då sofisten inte söker efter vetandet eller dygden, vare sig för individen eller staden utan enbart för personlig vinning och rikedom
- Litterära grunder – då de figurer som hör till sofistens språkliga stil inte är mer än utsmyckningar utformade att dölja

6.4 Cassins kritik mot Perelman

Avslutningsvis menar Cassin att det finns en stor problematik för den retoriska etiken att även dagens retoriker har accepterat filosofins intention som något bättre än den mer svårkontrollerade effekten. Detta har lett till att filosofins intention fått en högre etisk position och att det lett till fler försök skapa en retorik grundat på en intentionell etik. Cassin kritiserar bland annat Perelman och

hans universella auditorium för att reglera retoriken med en intentionell etik.

Hon kritiserar också Perelman för att han reducerar motsättningarna mellan *Gorgias* och *Faidros* till att handla om en skillnad om kvalitet. Hon kritiserar Perelman för vad han anser att retorikens värde består i, bland annat då han ofta citerar från *Faidros* att hans nya retorik är: ”en retorik värdig en filosof” och en retorik som förmår: ”övertyga gudarna själva” och Perelman dessa citat som ett föredöme i motsats till den retorik vi får följa i *Gorgias* och den publik som faller för allt tomt smicker sofisterna påstår är sanningen. Att ”övertyga gudarna” handlar om *Faidros* och Platons dröm om att skapa en retorik som skulle vara honom värdig och så pass bra att den övertygar gudarna själva till skillnad från den skam Platon drar över retoriken i *Gorgias* där retoriken är en sannolighetsteknik som syftar till på ett effektivt sätt påverka en okunnig publik.

Cassin kritiserar också Perelman för att han sammanför dialektiken med retoriken, på samma sätt som Aristoteles gjorde. Hon menar att Perelman inte inser att dialektiken är alldeles för lik filosofins syfte att söka sanningen. Perelman tar därmed inte hänsyn till sofisterna när han för ihop retoriken och dialektiken vilket leder till att han också för in filosofin i sin teori. För, Cassin menar, om Perelman endast definierar giltiga argument utifrån talarens intentioner skulle han hamna väldigt nära Platons position.¹⁹ För Platons förkastelsedom bygger bland annat på retorikens avsaknad av intentionen. Det innebär att om Perelman väljer att ha talarens intentioner som sin utgångspunkt måste han ge upp sin önskade position i sin nya retorik. Cassin kritiserar alltså Perelman för hur hans retorik bara är *Faidros* i aristoteliska kläder och att den goda retoriken skulle göra allt för att övertyga sin publik medan den dåliga retoriken skulle göra allt för att övertala publiken. Perelmans nya retorik skulle därför, enligt Cassin, kunna beskrivas som en ny platonism.

7 Etik i retorisk kritik

Mitt syfte med detta självständiga arbete har varit att försöka förstå vilka konsekvenser olika sätt att se på retoriken och dess förhållande till retorik får för etikens plats i retorisk kritik. Det hoppas jag ha klargjort i redogörelsen av Charlotte Jørgensen och Barbara Cassins olika syner på bland annat Chaïm Perelman och Lucie Olbrect-Tytecas teorier som i skandinavisk retorikvetenskap föreslagits som en grund för en retorisk kritik av etik.

Jag kommer att i detta kapitel först kritisera Jørgensen med hjälp av Cassin och sedan kritisera Cassin med hjälp av Jørgensen. Därefter kommer jag att pröva och se vilka konsekvenser de olika förhållningssätten får för en retorisk kritik genom mitt exempel av FIFA och Sepp Blatters negativa uttalande om homosexualitet inför fotbolls-VM i Qatar 2022.

¹⁹Här ber jag om att få återkomma med min tolkning i kapitlet 7.2: Kritik av Cassin

7.1 Kritik av Jørgensen

Jag ser problem hos den så kallade intentionsbaserade etiken. Det första är då Jørgensen talar om att den retoriska kritikern måste ha en överblick av situationen och dess faktorer för att kunna se om talaren lever upp till de krav man kan ställa i den pågående situationen och att denna distans innebär att den professionella bedömningen aldrig kan reduceras till en fråga om effekten hos publiken. Den andra problematiken som jag har identifierat är att Jørgensen menar att alternativ som strider mot de grundläggande etiska reglerna för kommunikation eller bygger på lögn och liknande brott mot goda språkhandlingar inte är valbara och att de ej ligger till grund för en äkta retorisk grundsituation. De andra alternativen som bygger på lögn och liknande brott innebär för Jørgensen att om ett tal: ”Opbygger falsk etos, eller hvis den giver en usand fremstilling af emnet, er det dålig retorik”. Kritikern ska alltså i varje specifik situation, eller i de situationer där det kan finnas en diskrepans, bedöma vad ett falskt *ethos* är eller en osann beskrivning av ämnet innebär. Cassin pekar när det gäller detta på omöjligheten att beskriva en situation fullständigt och att bedöma talarens intention. Cassin visar, genom ett exempel, på att detta skapar ett problem när en lögn endast kan räknas som en lögn om talaren medvetet, genom sin intention, har valt att ljuga för sitt universella auditorium (Stagnell 2013, s. 54); det handlar alltså om att när talaren försöker övertyga en publik att genomföra en handling, som kan uppfattas som tvivelaktig eller dålig, att hen argumenterar för varför det i detta specifika fall är rätt att göra fel. Jag tycker dock att det inte riktigt är en korrekt kritik Cassin gör utav Jørgensen utan jag menar istället att det universella auditoriet inte handlar om att bekräfta sig själv utan att det handlar om att utmana sig själv med hjälp av kritiska men klocka röster.

Mot detta kan man ställa Cassins tankar. Hon menar att den intentionsbaserade moderna normativa retoriksyn misslyckas på två punkter²⁰:

1. Denna språkliga reglering kontrolleras alltid av en måttstock, som till exempel Jørgensens redlighetskriterie
2. Problematiken med måttstocken är också att när den appliceras på det sagda måste kritikern bedöma talarens intention; och intentionen som Cassin har visat är alltid möjlig att simulera: ”Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest” (Cassin 2000, s. 113).

7.2 Kritik av Cassin

Även fast jag håller med i en del av kritiken som Cassin riktar mot den intentionsbaserade etiken så innebär det inte att jag håller med henne till fullo utan jag har också identifierat en problematik med Cassin och hennes förslag på att skapa en retorisk-sofistisk etik; för även om jag uppmuntrar

²⁰Stagnell 2013, s. 58-59

Cassins intention på att bemöta Platons förkastelse så måste man ändå gilla och hålla med Perelman i mycket i hans försök att retorisera filosofin.

Mycket av Cassins arbete handlar som sagt om hur retoriken kan ta sig ur filosofins grepp och hon kritiserar den intentionsbaserade etiken för att den är möjlig att simulera. Jag å ena sidan tycker inte att det betyder att den intentionsbaserade etiken är oanvändbar bara för att det är omöjligt att fullständigt beskriva och Jørgensens kommer med ett bra lösningsförslag som innebär att vi för in fler kriterier; och att göra en retorisk analys av en talare är en tolkning, även om det innebär att man som kritiker inte kan göra en absolut bedömning, men det går i alla fall att analysera och diskutera och det är just detta som Perelman försöker göra med sitt universella auditorium. Den retoriska kritikern måste ha en överblick över situationen och dess faktorer för att kunna se om talaren lever upp till de krav man kan ställa i den pågående situationen. Ett svar, som skulle vara i linje med Perelmans övriga texter, är att det universella auditoriet är den enda möjlighet vi har att gå utanför det partikulära auditoriet och att vi inte kan vara 100% rationella, och att vi inte heller bör vara det, men vi kan föreställa oss en samling rationella röster som utmanar oss med de topos som inom våra *doxa* kan anses ha relevans.

Cassin kritiserar också Perelman för att han endast definierar giltiga argument utifrån talarens intentioner och att han därmed skulle han hamna väldigt nära Platons position. Här håller jag inte riktigt med Cassin då jag anser att hon bortser att Perelmans viktiga försök att sammanföra det dialektiska och retoriska resonemanget handlar om att skilja dessa från de filosofiska slutledningarna och att han gör detta för att tala om olika utgångspunkter för argumenten och inte genom att tala om olika syften. Men det är dock en spännande poäng, om man anser att Cassin har rätt i sin kritik, för då skulle Perelman hamna väldigt nära Platon och filosofins position.

Det kan i vissa passager av Cassins teorier antydast som att hon är en stor motståndare till Aristoteles, framförallt filosofen Aristoteles och t.ex. *Metafysiken*, men jag kan istället tycka att det handlar om en kamp, snarare än det kritiska förhållningssätt hon har mot Platon, om att förhandla om gränser för Cassin ger Aristoteles ett stort erkännande för att han beredde plats åt retoriken och hon framhåller också Aristoteles allmänna platser, de allmänna och de specifika allmänna platserna, som otroligt viktiga för retoriken.

7.3 En retorisk kritik

Jag vill här undersöka med ett exempel från FIFA och deras ordförande Sepp Blatter vad de olika perspektiven får för konsekvenser i retorisk kritik. Exemplet behandlar uttalanden om homosexualitet gjord av Sepp Blatter i samband med att det blev klart att fotbolls VM 2022 ska gå av stapeln i Qatar, ett land där homosexualitet är olagligt. Både valet att förlägga VM i Qatar och Blatters påföljande uttalanden har lett till omfattande kritik mot FIFA och deras moraliska standard,

något som inte blivit bättre av de otaliga mutskandaler som nu också fått Blatter avstängd. Under en presskonferens om VM i Qatar fick Blatter en fråga av BBC sportreportern Richard Conway. Conway undrade hur alla besökare som hoppas att delta i världsmästerskapen ska förhålla sig till att homosexualitet är olagligt i Qatar, varpå på Blatter svarade: "What are you speaking about, I do not think it is a part of racism, perhaps this is going into ethic and morals"

(<http://www.bbc.com/sport/0/football/22740113>).

Blatter fortsätter: "This, I think, is not the time being to bring it now. If you bring it to my attention then I should have a look on that. But I cannot give you a definite answer"

(<http://www.bbc.com/sport/0/football/22740113>).

Men den största kritiken kom i en senare intervju när Blatter, i samband med när han ombads komma med tips till homosexuella fans som önskade vara på plats i Qatar under världsmästerskapen, sa: "I'd say they should refrain from any sexual activities"

(<http://www.bbc.com/sport/0/football/22740113>).

Något som den då 77-årige ordföranden senare gick ut och bad om ursäkt för: "It was not my intention and never will be my intention to go into any discrimination. If somebody feels hurt, then I regret [it] and present apologies" (<http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/football/9297497.stm>).

Med tanke på den kritik om moraliska brister i FIFA som riktats mot Blatter och organisationen efter dessa uttalanden är det intressant att utföra någon slags retorisk analys av dem och beroende på hur man väljer att göra denna retoriska kritik på ovanstående uttalanden så får det olika konsekvenser. Jørgensen och hennes syn på intentionen kontra Cassin och hennes förslag om effekten. Med Jørgensen tar vi fasta på redligheten och att den etiska värderingen måste vara byggd på en analys av hela den retoriska situationen. Med Cassin tar vi utgångspunkt i att retoriken har accepterat filosofins kärlek till intentionen och att detta har skapat problem för den retoriska etiken.

Cassin är noga med att poängtera att vårt språk, och därmed också våra uttalanden, skapar effekter och att vi därmed måste ta ett ansvar och vara försiktiga i hur vi talar. För det är mer än bara ord och retorik, det skapar också vår miljö och omgivning.

Om vi börjar med hur Jørgensens tolkning av Perelman skulle kunna tänka sig se ut i en retorisk kritik; när Blatter säger att homosexuella bör avstå från sexuella aktiviteter under fotbolls-VM i Qatar. I en retorisk kritik, enligt Jørgensen och den normativa retoriken, måste kritikern börja med att rekonstruera hela talsituationen för att bedöma, med hjälp av redlighetskriteriet, om det är en god eller en dålig retorik Blatter använder sig av.

Blatter säger i sitt uttalande att han råder homosexuella människor att avstå från sexuella aktiviteter under fotbolls-VM. Har Blatter med sitt uttalande medvetet försökt vilseleda sin publik och är han bland annat oredlig? Nej, i alla fall inte enligt Blatter själv trots att personer har tagit sig illa vid i hans uttalande och hur kommer detta sig? Hur ser en analys då ut om vi analyserar det

utifrån Jørgensens idé om det universella auditoriet som ett filter? Om vi antar att Blatter inför presskonferensen har förberett ett uttalande och flera möjliga svar, och inte bara av misstag fumlade fram ett svar till reportern utifrån sina egna oproblematiserade normer, skulle en analys kunna bli att när Blatter säger att homosexuella bör avstå från alla sexuella handlingar under VM så antar Blatter att han talar till människor som delar hans pragmatiska syn på situationen. Blatter kan antas mena att det är väl bara att låta bli att hålla handen eller kyssas offentligt så går det bra och han ser inte det handlar om så mycket mer än så. Om vi tittar på Blatters intention så går det att se det som att hans negativa uttalande kan ses som ett tecken på den kritik som FIFA tidigare har fått om sina heteronormer fortfarande är aktuella och välgrundade och tyvärr verkar det vara så inrotade i Blatter och FIFA att när han uttalar sig så märker han inte att det han säger uppfattas som djupt provocerande.

En problematik som jag ser är i hur jag som kritiker ska väga in information och bedöma huruvida Blatter i detta fall har gjort detta uttalande avsiktligt eller ej. Jag måste då utgå ifrån min egen föreställning om Blatters föreställda universella auditorium vilket gör att Blatter i detta exempel inte kan hållas ansvarig för sitt negativa uttalande och det är precis det som händer när Blatter säger att tolkningen inte stämmer och att det inte var hans intention att någon skulle ta illa vid sig. Jørgensen tar själv upp problematiken att vi måste tolka den publik talaren har som intention att nå men det kvarstår ändå en problematik i att hennes förslag om redligheten inte kan ses som en fullständig lösning utan mer som ett sätt att göra analysen mer nyanserad eller problematiserad genom att införa några fler (osäkra) kriterier i värderingen. Jag tror att en av anledningarna till att Jørgensen väljer att ta in fler kriterier är bland annat för att människors retoriska val är komplexa och ju mer vi väger in, ju fler kriterier vi använder oss av, desto mer kan vi göra komplexiteten rättvisa.

Cassin menar att den sofistiska perfomansens modell är att vi genom språket kan skapa en värld via talet [*epideixis*] och att det genom att vi talar skapas det en förändring i världen; och här ber jag om att få återkomma till det Cassin tidigare sa om att språket är för talaren vad *farmakon* är för läkaren och hon menar att sofisten har kunskapen i hur *logos* ska användas för bästa effekt. Cassin förtydligar här om att sofisten, likt läkaren, vet hur detta farmakon ska användas.

En analys av Blatters uttalande utifrån Cassins perspektiv skulle istället fokusera på att det finns en effekt, då Blatter framkallar ett *samhälle*, genom sitt uttalande, som publiken och mottagarna tycker är problematisk och som de väljer att ifrågasätta och reagera på; varpå Blatters svar på det hela blir att välja filosofins lösning och på så sätt fly in i intentionen. Att lösningen är en retorik-sofistik som kan rädda oss alla från moral och filosofi utan belägg. Blatters uttalande landar i att det är hans *logos* som skapar en *världseffekt* och på så sätt gör att folk känner sig sårade så som Blatter förklarar och ursäktar sig i. Det uttalande som Blatter gör, och som vi nu bedömer utifrån

effekten, handlar om att han talar om homosexualitet som icke-normalt, en föreställning om att homosexualitet bryter mot vår *doxa* och Blatter får som sagt en ordentlig kritik runtom i världen. Men Blatter får säkert inte bara kritik för sitt uttalande, eftersom det inte bara finns en effekt utan flera, och några håller säkert med i det han säger. Just att effekten inte endast är en utan att det skapas flera, eventuellt lika många effekter som det finns mottagare av Blatters uttalande, är för logologin en stor och viktig skillnad jämfört mot ontologin; och det är här logologin försöker skilja sig från hela situationen, och framförallt intentionen, och istället bara titta på världseffekten. Cassin försöker genom världseffekten att aldrig utgå från en redan given etik, som Jørgensen gör med sitt redlighetskriterium, utan Cassin menar istället att varje uttalande ska ses som ett ständigt konstruerande av ett samhälle och som i Blatters fall ett samhälle som publiken uppenbarligen tyckte var problematiskt och valde att ifrågasätta.

8 Diskussion

Fotboll, retorik och politik - alla berör. Det är tre stora ämnen och tillsammans med etik och moral så tror jag mig kunna finna att det finns en stor problematik i hur man ska stå i relation till dessa.

Fotboll, retorik och politik kräver handlingar och det får konsekvenser.

Genom att presentera och försöka förstå förhållandet mellan retorik och etik samt vilka konsekvenser detta förhållningssätt får för en retorisk kritik hoppas jag kunna belysa problemet med uttrycket: Det är ju bara retorik! För jag tror att avsaknaden av en större diskussion kring kritikerns förhållningssätt i frågan om förhållandet mellan retorik och etik ligger, helt eller delvis, bakom uttrycket. Detta då retoriken, som sagt, befinner sig i diskurser och sammanhang där frågan om etik är viktig. För alla vi som befinner oss i dessa diskurser måste uppmärksamma denna problematisering då vi också, förutom att vara deltagare, också är skapare av etiken.

Mitt mål med arbetet har varit att försöka göra både Jørgensen och Cassins teorier rättvisa, att presentera förhållandet mellan retorik och etik samt försöka förstå hur intentionen och effekten påverkar etik och moral. Det arbetet har inte varit helt lätt, framförallt då Cassin har, för mig och andra skandinaver, en ovanlig retorikforskning och en ej traditionell retorisk syn. Men även att tolka och förstå Jørgensen har på det stora hela inte varit enkelt det heller.

Jørgensen som argumenterar för att den retoriska värderingen måste ta in fler kriterier en frågan om anslutningsgraden, exempelvis redlighetskriteriet, och hon vänder sig främst till Booth, Black och Perelmans universella auditorium. Ett universellt auditorium med syftet och möjligheten att utmana sig själv med kritiska och kloka röster.

Cassin däremot menar att vi alla idag är aristoteliker eftersom vi, enligt henne, måste acceptera att ett ord bara får ha en mening [*motsägelselagen*]; och detta är ett problem för henne när hon försöker återuppväcka sofisternas tänkande. Hon menar att vi alla lever i ljuset av Aristoteles

uteslutande av sofisterna och deras framhållande av *logos* okontrollbara effekter och dess undanlidande meningar (när vi som retoriker läser det här resonemanget måste vi förstå att hon syftar på Aristoteles logiska verk). I hans retoriska verk vidareutvecklar han sofistiska tankar även om det också finns ställen där han talar om sofistiken med skepsis). För Cassin betyder det dock att vi inte ska fokusera på det innehållsliga i sofisternas texter utan att vi istället bör fokusera på sofisternas position. Cassins mål är att se hur vi kan gå från ett sämre tillstånd till ett bättre, och hennes poäng är att vi inte kan föreskriva det utan vi kan bara acceptera att vi skapar staden via *logos*, och hon gör en liknelse med vad psykoanalysen har gjort för det mänskliga psyket och menar att sofistiken kan göra samma sak för politiken.

9 Till framtida forskning

Jag återkommer igen till uttrycket: ”Det är bara retorik!”. Hur ska vi komma bort från förkastelsesdomen? Jag har i mitt självständiga arbete försökt förstå, och presentera, förhållandet mellan retorik och etik, samt att visa vad det kan få för konsekvenser för retorisk kritik; för både retorik och etik figurerar oftast i diskurser där frågan om etik är a och o, nämligen de klassiska genrerna *genus iudiciale*, *genus demonstrativum* och *genus deliberativum*.

Mitt arbete har som sagt handlat om att förstå förhållandet mellan retorik och etik och det har jag försökt göra genom att presentera Charlotte Jørgensen och Barbara Cassins tolkningar av bland annat Chaïm Perelmans teorier; Jørgensen med Perelman och Cassin mot Perelman. Men arbetet har handlat om så mycket mer än bara presentera förhållandet mellan retorik och etik. För att kunna presentera och förstå har jag i mitt arbete gjort en närläsning av både Jørgensen och Cassin, vilket inte har varit enkelt. För som jag nämnde i bakgrunden av mitt självständiga arbete så är Cassin, framförallt för oss i Skandinavien, en ny tänkare att ta hänsyn till, vilket kräver helt andra glasögon. Så, till en framtida forskning finns det mycket kvar att undersöka. Det går att utveckla mer kring *doxa* och hur vi i dagens samhälle inte kan, som i antiken, förhålla oss till *agoran*. Det går också att undersöka mer om *logos* och *ethos* och hur de på olika sätt skapas en etik genom retoriken. Personligen har jag svårt att tänka mig att det finns en lösning på den problematik som existerar och just därför är det viktigt att fortsätta diskussionen om förhållandet mellan retorik och etik. För det är mer än bara retorik.

10 Litteraturförteckning

Aristoteles (1984). *Metaphysics*. In The complete works of Aristotle, ed. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press

Aristoteles (2012). *Retoriken / Aristoteles*; översättning, noter och inledning av Johanna Akujärvi; med introduktion av Janne Lindqvist Grinde. (2012). 1. utg., 1. upplaga

- Badiou, Alain (2008). *Conditions* [Elektronisk resurs]. London: Continuum International Publishing Group
- Black, Edwin (1970). *The Second Persona*. *The Quarterly Journal of Speech* 56, s. 109-119. Norsk oversættelse ved Lars Nyre i *Rhetorica Scandinavica* 9/99, s. 7-16
- Booth, Wayne C. (1961). *The Rhetoric of Fiction*. Chicago. The University of Chicago Press
- Cassin, Barbara (2000). *Whos´s afraid of the Sophists? Against Ethical Correctness*. *Hypatia*, Volume 15, Number 4, Fall 2000, pp. 102-120
- Cassin, Barbara (2015). *Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest, eller : masken och effekten*, övers. Alexander Stagnell, kommande
- Cassin, Barbara (2015). *Vem är rädd för sofistiken? Mot den etiska korrektheten*, övers. Alexander Stagnell, kommande
- Cassin, Barbara (2016). *Ontologi/Logologi*, övers. Alexander Stagnell, *Rhetorica Scandinavia* Nr 71
- Crosswhite, James (1989): *Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience*, i: *Philosophy and Rhetoric* 22: 157-173
- Crosswhite, James (1995): *Philosophy and Rhetoric*, Vol 28, No. 2. The Pennsylvania State University, University Park PA
- Eemeren, Frans H. van, Rob Grootendorst og Tjark Kruijer (1987): *Handbook of Argumentation Theory: A Critical Survey of Classical Backgrounds and Modern Studies*. Foris Publications, Dordrecht
- Fafner, Jørgen (1977). *Retorik: klassisk og moderne: indføring i nogle grundbegreber*. København: Akad. Forl
- Foss, Sonja K. (red.) (2009). *Rhetorical criticism: exploration and practice*. 4. ed. Long Grove, Ill.: Waveland Press
- Freeman, Kathleen (1948). *Ancilla to the pre-socratic philosophers*. Oxford: Basil Blackwell
- Goodnight, G. Thomas (1993): *A 'New Rhetoric' for a 'New Dialectic': Prolegomena to a Responsible Public Argument*, i: *Argumentation* 7, s. 329-342
- Grassi, Ernesto (2001[1980]). *Rhetoric as philosophy: the humanist tradition*. Pbk. ed Carbondale: Southern Illinois University Press
- Hearit, Keith Michael (2006). *Crisis Management by Apology. Corporate response to Allegations of Wrongdoing*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates
- Hellspång, Lennart (2014). *Forskningsuppsatsens retorik*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Herrick, James A. (2009). *The history and theory of rhetoric: an introduction*. 5., [rev.] ed. Boston, Mass.: Pearson
- Hills, Forbes (1972): *Conventional Wisdom – Traditional Form – The President's Message of*

November 3, 1969. *The Quarterly Journal of Speech*, vol 58, No. 4, December 1972

Ijsseling, Samuel (1976). *Rhetoric and philosophy in conflict: an historical survey*. The Hague: Nijhoff

Johannesson, Kurt (2010). *Retorik eller konsten att övertyga*. [Ny utg.] Stockholm: Norstedt

Jørgensen, Charlotte (2000). *Hvem bestemmer hvad der er god retorik?* *Rhetorica Scandinavia* Nr.15

Nichols, Marie Hochmunt (1963). *Rhetoric and Criticism*. Louisiana State University Press, Baton Rouge

Nietzsche, Friedrich (1968). *The will to Power*. Trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale. New York. Vintage

Perelman, Chaïm och Olbrechts-Tyteca, Lucie (1969): *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame University Press

Perelman, Chaïm (2004). *Retorikens imperium: retorik och argumentation*. Eslöv: Brutus Östlings bokförl. Symposion

Platon (1926). *Platon: Fem dialoger i folkuppl. (Sokrates försvarstal Kriton. Faidon. Gästabudet. Gorgias.)* Till svenska av Claes Lindskog. Stockholm

Platon (2001). *Skrifter. Bok 2, Menon ; Protagoras ; Lysis ; Charmides ; Ion ; Menexenos ; Euthydemos ; Faidros ; Kratylos*. Stockholm: Atlantis

Rosengren, Mats (1998). *Psychagōgia: konsten att leda själar : om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaïm Perelman*. [Ny utg.] Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion

Sprague, Rosamond Kent (red.) (1972). *The older sophists: a complete translation by several hands of the fragments in "Die Fragmente der Vorsokratiker"*, ed. by Diels-Krantz ... with a new edition of "Antiphon" and of "Euthydemus". 1. ed. Columbia: Univ. of South Carolina P.

Stagnell, Alexander (2013). *Etik, retorik, politik: till tvetydighetens lov*. Huddinge: Södertörns högskola

Viklund, Jon, Mehrens, Patrik & Fischer, Otto (red.) (2014). *Retorisk kritik: teori och metod i retorisk analys*. Ödåkra: Retorikförlaget

Quintilianus (1920). *Institutio Oratoria I-IV*. Oversat af H.E. Butler. Loeb Classical Library